

19

56

A FORRADALOM ÍGÉRETE

Óródek **Karta**

Koncepció:

Zbigniew Gluza

Szerkesztette és válogatta:

Maria Krawczyk

valamint

Łukasz Bertram

Dominika Świtkowska

Krzysztof Wittels

Magyar nyelvre fordította és a korrektúrát végezte:

Danyi Gábor

Grafikai terv, tördelés:

Ewa Brejnakowska-Jończyk

A képek előkészítése, tördelés:

Tandem Studio

A képeket válogatta:

Karolina Andrzejewska-Batko

Külföldi anyagok és konzultáció:

Matěj Bílý (Csehország)

Lénárt András (Magyarország)

Boris Stamenić (Németország)

Kiadó:

Ośrodek KARTA

ul. Narbutta 29

02-536 Warszawa

tel. (+48) 22 848 07 12

www.karta.org.pl

email: ok@karta.org.pl

Ośrodek
Karta

Partnerek:

Ústav pro studium totalitních režimů

Totalitárius Rezsimeket Kutató Intézet

Közép-európai Egyetem

Central European University

Vera & Donald Blinken Nyílt Társadalom Archívum

Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur

Az NSZEP-diktatúrát Feldolgozó Szövetségi Alapítvány

A projekt az Európai Bizottság támogatásával, az Európai Unió „Európa az állampolgárokért” elnevezésű programjának keretében valósult meg.

A kiadvány kizárólag a szerző álláspontját tükrözi, az Európai Bizottság nem vállal felelősséget a benne elhelyezett szakmai tartalomért.

Bár törekedtünk rá, nem minden esetben sikerült kideríteni, hogy az egyes képek szerzői jogainak ki a tulajdonosa. Hálásak leszünk a segítségért és mindennemű információért ez ügyben.

Varsó, 2017

ISBN 978-83-64476-97-6

Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0

A forradalom ígérete

1956 februárja és novembere között a szovjetek fennhatósága alatt álló Közép-Európa centrumában áttörés következett be, amelyet általánosan *olvasdás*nak nevezünk. Ez a kifejezés azonban csak részlegesen érvényes a térség leigázott országaiban végbement társadalmi folyamatokra. Az impulzus kívülről érkezett, és végkimenetelét a Kremltől való függőség határozta meg. Az időszakra alkalmazott metafora korlátozott érvényre bír tehát – a télre nem következett a tavasz. Igaz, a rövid enyhülés után a tél – bár még hosszú évtizedekre visszatért –, már nem volt olyan fagyos, mint a korábbi.

1956-ban a térség négy kommunista országa – Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia és az NDK – egy sajátos kísérlet színterévé vált. Tíz hónap leforgása alatt beigazolódtott, hogy e társadalmak készen állnak a forradalomra; Berlin 1953-as felkelése után mindegyik országban szovjetellenes forrongások robbantak ki. Miután az SZKP XX. kongresszusa bűnösnek nyilvánította Sztálint, elismerve, hogy a „személyi kultusz” a rendszer torzulása, a pártapparátus tesztelni kezdte a csatlós államok társadalmának és hatóságainak reagálását – szükség esetén mérsékelve a fenyegetést.

Kitörhetett volna egy országokat átfogó forradalom a térségben? A szovjetek megelőző intézkedései arra mutatnak, hogy ennek igen nagy volt a valószínűsége. A poznańi tapasztalatok 1956 júniusában, a budapestiek 1956 őszén, vagy a prágaiak egy évtizeddel később, arra világítanak rá, hogy a tiltakozás a szovjet blokk nyugati részének bármely szegletében lángra lobbanhatott. A Kreml felszámolta a lázadásokat, a tüzeket külön-külön oltva ki. Három évvel Sztálin halála után a lázadás könnyebben talált utat magának – ugyanakkor Sztálin elítélése, minden „sztálini” bűnnel való vádolása levette az ódiomot a kommunista pártról, lehetővé téve a leigázott társadalmak megmozdulásainak elsöprését.

Négy ország forrásdokumentumaiból válogatott összeállítás tükrében mutatjuk be 1956 alapvető eseményeit Európának ebben a térségében. A nemzetközi szakértői csoport olyan beszámolókat kiválasztására törekedett, amelyek jellegzetesek egyrészt a helyi államhatalom, másrészt – a szovjetek és híveik

ENGELMAYER ÁKOS GYŰJTEMÉNYEBŐL

tevékenységére adott válaszként – az aktívabb társadalmi szereplők fellépését tekintve. A létrejött mozaiknak egy alapvető kérdésre kell választ adnia: mi zajlott le itt abban az évben, amely ugyan fordulópontként vonult be a történelembe, de amelynek végkifejlete semmiben sem emlékeztetett a korábbi politikai olvasásra.

Forradalmi megmozdulásokra folyamatosan sor került, nemzetközi forradalom mégsem tört ki, pedig csak így nyílt volna esély egy geopolitikai fordulatra. A poznańi felkelést sikerült csírájában elfojtani. A magyar forradalmat tevélegesen még a korábban forradalmi lázban égő Lengyelország sem támogatta. A szovjetek és helytartóik hatalma oly nagy volt, hogy ellenőrzésük alatt tudták tartani a társadalmi megmozdulásokat. Több mint három évtizedet kellett várni arra, hogy a szabadságot egymással szolidaritást vállalva követeljük.

Zbigniew Gluza

Budapest, 1956
októbere. Tankok
– valószínűleg
a parlament előtt.

Moszkva, 1956.
február 14.
Nyikita Hruscsov
beszédet mond
a Szovjetunió
Kommunista
Pártjának XX.
Kongresszúsán.

Február 25.

Szovjetunió. A Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusának utolsó napján, a külföldi vendégek nélkül zajló zárt ülésen Nyikita Hruscsov, a KB első titkára *A személyi kultuszról és következményeiről* tart beszédet. Ebben Hruscsov konkrét büntettekkel vádolja Joszif Sztálint, habár azok főként a kommunisták és a Vörös Hadsereg vezetői által a Nagy Terror idején (1937–38) elkövetett bűntettekre korlátozódnak. A beszédben Hruscsov megkísérli szembeállítani a „jó” rendszert a „rossz” diktátorral és annak negatív személyiségjegyeivel.

Nyikita Hruscsov:

Komolyan meg kell vizsgálnunk és alaposan elemeznünk kell ezt a kérdést, nehogy bármilyen formában megismétlődhessen az, ami Sztálin idejében történt, aki [...] durva erőszakot alkalmazott nemcsak minden olyasmivel szemben, ami ellenkezett a véleményével, hanem minden olyasmivel szemben is, amit szeszélyes és zsarnoki természeténél fogva nézeteivel össze nem egyeztethetőnek talált. [...] Sztálin megfogalmazta a „nép ellensége” koncepcióját. Ez a terminus automatikusan kizárta az egyes emberek vagy csoportok által elkövetett ideológiai hibák bizonyításának a szükségességét. Ez a koncepció lehetővé tette, hogy a forradalmi törvényesség minden normáját megszegve a legkönyörtelenebb megtorlásokat alkalmazzák bárki ellen, aki akármilyen kérdésben nem ért egyet Sztálinnal [...].

Kénytelenek leszünk igen nagy munkát végezni azért, hogy marxista-leninista álláspontonról alaposan felülvizsgáljuk és kijavítsuk azokat a hamis nézeteket, amelyek a személyi kultusszal kapcsolatban a történelem, a filozófia, a közgazdaságtan területén és a tudomány más ágaiban, valamint az irodalomban és a művészetben olyannyira elterjedtek.

Moszkva, február 25.

→ Nyikita Hruscsov, *A személyi kultuszról és következményeiről*. Beszámoló az SZKP XX. Kongresszusának zárt ülésén – 1956. február 25., Kossuth, 1988, ford. Zalai Edvin. [A fordítást módosítottam – Danyi Gábor.]

Edward Ochab, a LEMP KB Politikai Bizottságának tagja:

Mintha bunkósbottal vágta volna fejbe, mert ugyan tudatában voltunk a különböző torzulásoknak és büntetteknek, de nem ilyen

körben és nem ilyen gyalázatosaknak. Hruscsov beszéde mindenkit váratlan eseményként ért, amely választ követelt arra a kérdésre, hogy az SZKP XX. kongresszusa határozatainak irányvonalaát követjük-e, vagy hallgatni akarunk, mint a sír, tehát még csak nem is említjük Berija és Sztálin büntetteit. Természetesen az ár, amit a Szovjetunióban fizettek a napvilágra kerülésükért, nagy volt, és még nagyobb lehetett volna Lengyelországban. Felmerült a kérdés, hogy a vezetőségnek jogában áll-e elhallgatni őket, vagy jobb, amilyen gyorsan csak lehet, átkelni a megáradt patakon, beszélni a keserű igazságról, úgy, ahogy azt mi látjuk, és nem veszíteni el a reményt, hogy tiszta vizet önthetünk a pohárba.

Varsó

→ Teresa Torańska, *Oni* [Ők], Warszawa, 2004.

Berlin, 1956.
Ellenőrzőpont a város amerikai szektorába vezető úton.

WŁADYSŁAW ŚLAWNY / FORUM

A STASI (az NDK Állambiztonsági Minisztériumának) jelentéseiből:

A helyi szintű és központi hivatalnokok jelentős részének nézeteire vonatkozóan az alábbi beszélgetések jellemzőek:

– *a jénei Főpostán a hivatalnokok arról beszélgettek, hogy „meg lehet-e semmisíteni Sztálin könyveit és portréit”. [...]*

– *Az egyetemisták megerősítik: „elkerülhetetlen, hogy levonjuk a tanulságot [Anasztaz] Mikojan elvtárs [az SZKP KB Politikai Bizottsága tagjának] nyilatkozatából, mely szerint Walter Ulbricht [a Német Szocialista Egységpárt – NSZEP főtitkára] Sztálin legjobb barátja volt”.*

– *Az értelmiségre nézve jellemzőek azok a vélemények, amelyek az Ipari Építkezési Projektek Irodájában hangzottak el Berlinben, hogy „a XX. kongresszuson megölték Sztálint”.*

Berlin, február 28.

- ➔ *Die DDR im Blick der Stasi 1956. Die geheimen Berichte an die DDR Führung [Az NDK a Stasi szemével 1956-ban. Az NDK hatóságainak írt titkos jelentések], szerk. Henrik Bispinck, Göttingen, 2016.*

Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) első titkárnak Jurij Andropovval, a Szovjetunió magyarországi nagykövétével folytatott beszélgetéséből:

Nem lehet ilyen módon eljárni. [...] Nem kellett volna sietnetek. Az, ami a Kongresszuson történt, katasztrófa. Nem tudom, hogy mi következik ebből, sem az én, sem a te országodban.

Moszkva

- ➔ *John P.C. Matthews, Explosion. The Hungarian Revolution of 1956 [Robbanás. Az 1956-os magyar forradalom], New York, 2007.*

Milan Ferko, író, csehszlovák jogász:

Mindannyian meg voltunk győződve, hogy egy új, jobb világot építünk az egész emberiség számára. És nagy megrázkódtatást jelentett számunkra Hruscsov XX. kongresszuson elmondott titkos beszédének tartalma – a sztálini elnyomásról, a gulágról és a törvénytelen eljárásokról, amelyeket e példát követve nemcsak nálunk, de a „szocialista tábor” más országaiban is alkalmaztak. De akkor még nem rendelkezünk kellő tapasztalattal, a reakcióinkból hiányzott a koncepció, és a cél továbbra is kizárólag a jövő volt.

Pozsony

- ➔ *Milan Ferko, Ten búrlívý rok [Az a viharos év]. Közli: Pyžamová revolúcia [Pizsamás forradalom], szerk. Anton Blaha és mások, Bratislava, 2007.*

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

Csehszlovákia,
1956. Az SZKP
KB hivatalos
sajtóorgánuma,
a „Pravda” olva-
sása közben.

Március 3.

Lengyelország. Bolesław Bierut, a LEMP KB első titkárának távollétében, aki betegsége miatt továbbra is Moszkvában tartózkodik, pártaktíva értekezletre kerül sor Varsóban a KB Politikai Bizottságának tagja és az Államtanács elnöke, Aleksander Zawadzki vezetésével. Számos jelenlévő a törvénytelen ségek elkövetésében vétkesek megbüntetését követeli az állambiztonsági apparátusban, valamint „Gomulka ügyének” tisztázását – vagyis azon körülmények felülvizsgálatát, amelyek a párt egykori főtítkárának hatalomból való eltávolítását és letartóztatását övezték.

Stefan Wierbłowski, a LEMP KB tagja, az értekezlet alatt:

Olyan érzésem van – és talán nem csupán nekem –, mintha valami hatalmas forgószél kerestestül tépte volna ki az ablakot és a több mint egy évtizede nem szellőztetett szobába végre friss levegő ömlött volna. [...] Úgy vélem és úgy hiszem, hogy a XX. kongresszus hatalmas lökést jelent a lenini normák visszaállítása és pártéletben való alkalmazása felé, az egész társadalmi élet demokratizálása felé [...].

Varsó, március 3.

- Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec-listopad '56 [A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi szerveinek dokumentumai. 1956. március–november], vál. és szerk. Marek Jabłonowski és mások, Warszawa, 2009.

A központi pártaktíva értekezletének tanulságai című dokumentumból:

Ideológiai és kulturális fronton nehézségeink fő okát azok a késelelmek jelentik, amelyeket a párt a mélyreható kritika, valamint a konkrét dogmatizmus és az elmúlt időszak más káros jelenségei terén mutatott. A részünkről történő hallgatás miatt ez a kritika elkerülhetetlenül és ösztönösen jelentkezik szélről, gyakran párton kívüli körökből és nem is mindig jogosan. [...] Ebből kifolyólag nem elégítjük ki az értelmiségi igényeket, tekintélyt veszünk és szembe kell néznünk a veszéllyel, hogy a kritika kezdeményezését [...] valaki más ragadja magához.

Varsó, március 4.

- Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec-listopad '56 [A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi szerveinek dokumentumai. 1956. március–november], vál. és szerk. Marek Jabłonowski és mások, Warszawa, 2009.

Jerzy Zawieyski, író:

Ma van Sztálin halálának harmadik évfordulója. Az újságok egytől egyig mélyen hallgatnak erről. És mi történt három évvel ezelőtt! Magasztos költeményeket, himnuszokat, elégiákat zengtek róla. [...] És ma? A pártnak alávetett rabszolgák általános hallgatása.

Varsó, március 5.

- Jerzy Zawieyski, *Dzienniki* [Naplók], 1. kötet, Warszawa, 2011.

Március 10.

Lengyelország. A „Trybuna Ludu” hasábjain cikk jelenik meg, melynek címe megegyezik Nyikita Hruscsov beszédének címével.

A személyi kultuszról és következményeiről című szerkesztőségi cikkből:

Zajlik pártunk újratanulásának nagy folyamata. E folyamat mindannyiunk számára rendkívül nehéz. Az újratanulást saját magunkon kell kezdenünk, saját szokásaink, saját munkamódszereink, saját gondolkodásunk mélyreható vizsgálatával.

Varsó, március 10.

- O kulcie jednostki i jego następstwach, „Trybuna Ludu”, 69. sz., 1956. március 10.

Lengyel propagandaplakát: „A LEMP vezetésével az újjal győzelmeikért”.

Mieczysław Jastrun, költő, fordító:

Minden a XX. kongresszus körül [forog]. [...] Az újságokban ma először negatív értékelés Sztálin késői működéséről. Először írom le ezt a vezetéknevet félelem nélkül.

Obory, március 10.

→ Mieczysław Jastrun, *Dziennik 1955–1981* [Napló 1955–1981], Kraków, 2002.

Március 11.

Lengyelország. A „Po Prostu” című hetilapban megjelenik Jerzy Ambroziewicz, Jan Olszewski és Walery Namiotkiewicz cikke *A Honi Hadsereg embereivel való találkozóra* címmel. A szerzők a Honi Hadsereg (HH) katonái számára követelnek igazságot. A szöveg óriási társadalmi visszhangot vált ki, és hozzájárul ahhoz, hogy a lapot a rendszer demokratizációját sürgetők legfőbb orgánumaként tartsák számon a fiatal értelmiség körében.

A Honi Hadsereg embereivel való találkozóra című cikkből:

A megszállás végeztével a HH katonáira [...] nem várt győzelmi menet. [...] A következő feliratú plakáttal üdvözölték őket: „HH a reakció leköpött törpéje”, amit olykor egy képmutató pártkatona kegyes mosolya követett: „Bár a HH-ban szolgáltatok, megengedjük, hogy éljetez és dolgozzatok, lehetőséget adunk a rehabilitációra”. [...]

Mi lett ennek a következménye? Az egyébiránt igen értékes fiatalság egy része olykor a valóságunkat teljes mértékben tagadó álláspontot vett fel. [...] Mások, tudatában lévén az efféle magatartás reménytelenségének, [...] igyekeztek letörni az ellenállást és az előítéleteket, és aktívan bekapcsolódní az élet folyásába. A mi ügyünkhöz vezető út nehéz, akadályokkal teli volt számukra. Ritkán számíthatnak segítő kézre. [...] Vissza kell adni a hősöknek e harc valódi rangját.

Varsó, március 11.

→ *Na spotkanie ludziom z AK, „Po Prostu”, 11. sz., 1956.*

Március 12.

Szovjetunió. Moszkvában meghal Bolesław Bierut, aki élete végéig a kemény sztálini vonal híve volt. Bár a halál természetes okokból következett be, Lengyelországban pletykák születnek arról, hogy az elhunytat a szovjetek mérgezték meg.

Varsó, 1956.
A „Po Prostu” szerkesztőségében: Anna Bratkowska főszerkesztő-helyettes és Ryszard Turcki.

Jan Józef Szczepański, író:

A társadalom jellegzetes reakciója: kissé lekicsinylő mosolyok, de általában véve teljes érdektelenség. Még a gyűlölethez is túlságosan idegen alak volt. [...] Most sokkal nyilvánvalóbban mutatkozik meg, mint bármilyen más alkalommal, hogy nem kötötte semmi [hozzánk]. Hogy ez nem a mi ügyünk. Egy funkcionárius halála. Viszsfajogott kokárdák, gyászszalag a lobogókon, elcsépeelt frázisok – „a nemzetek nagy fia” és a rádióbemondók színészi módon elfojtott hangja. Szegény ember. Ez volna a forradalmi nagyság mértéke.

Kraków, március 13.

→ Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956* [Napló 1945–1956], 1. kötet, Kraków, 2009.

Március 16.

Lengyelország. Bolesław Bierut temetése Varsóban, többek között Nyikita Hruscsov részvételével.

Andrzej Kijowski, irodalomkritikus, esszéista:

A varsói utcán Bierutról nemzeti hősként emlékeztek meg. A tömegeknek hősré van szükségük. Bierutot annak nevezték, mert Moszkvában halt meg, dacára a sztálini kultusznak, Sztálin bukásának – hősnek, dacára a kimértségnek, amellyel az ünnepséget kezdték vagy az általánosan várt tartózkodásnak. A temetés tábornoki parádával zajlott. Elragadtatott tömegek.

Varsó, március 20.

→ Andrzej Kijowski, *Dziennik 1955–1969* [Napló 1955–1969], Kraków, 1998.

Március 20.

Lengyelország. A LEMP Központi Bizottságának VI. Plénuma. Edward Ochabot választják új első titkárnak. Kezd megmutatkozni a konfliktus a két frakció között, egyrészt a rendszer liberalizációját sürgető „pulavaiak”, másrészt a dogmatikus „natoliniaiak” között.

Nyikita Hruscsovnak a LEMP KB VI. Plénúmán elmondott beszédéből:

Azt követően, hogy [a XX. Kongresszuson] elmondtuk e beszédet, most ismertetjük azt a párt tagjaival. Úgy döntöttünk, hogy be fogjuk mutatni a komszomolistáknak is. Ez 18 millió fiatal ember [...], elhatároztuk, hogy bemutatjuk a beszédet a munkágyűléseken, nem csak a párttagoknak, de a párton kívüliek között is, hogy a pár-

ton kívüliek is érezzék, hogy bízunk bennük. [...] Úgy vélem, hogy [...] támogatást kapunk a munkásoktól és a hivatalnokoktól éppúgy, mint az értelmiség köréből. Az ellenségeink most kicsit örülnek, de úgy gondolom, hogy nagy bosszúság éri majd őket. E munka eredményeképpen, elvtársak, egyenesen meg vagyok győződve arról és a fejemmel felelek azért, hogy bekövetkezik pártunk sorainak rendkívüli egyesülése és a nemzet egyesülése a pártunk körül.

Varsó, március 20.

→ *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* [A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi szerveinek dokumentumai. 1956. március–november], vál. és szerk. Marek Jablonowski és mások, Warszawa, 2009.

Jan Józef Szczepański:

Mindenkit borzasztóan lázba hoz „Hruscsov titkos beszéde” [...] Miért éppen most, ebben a pillanatban bizonyultak Sztálin bűntettei büntetteknek és miért éppen Hruscsov leplezi le őket [...]? Az őszinteségnek mint kijátszható kártyának nem sok köze lehet az igazsághoz. És mi lehet a játék tétje, mikor a hírnév ilyen megtépázása forog kockán? Pszichológiai trükköket ilyen méretekben alkalmazni még nem láttunk. Mindenesetre ez után a fordulat után biztos, hogy valamilyen új irány következik. A jólét felé? Németország egyesítése felé? [...] Lehet, hogy ezek csak személyi manőverek?

Krakkó, március 20.

→ Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956* [Napló 1945–1956], 1. kötet, Kraków, 2009.

Varsó, 1956.
március 16.
Bolesław Bierut
temetési me-
nete.

Szovjetunió,
1950-es évek.
Újság olvasása
közben egy
kolhozban.

Március 21.

Lengyelország. A LEMP vezetősége döntést hoz Hruscsov beszédének lengyel nyelvre fordításáról és annak terjesztéséről a pártszervezetekben, az egész országban. A következő hetekben a szöveget felolvassák a gyűléseken, ahol meghatódottságot, forró hangvételű vitákat kelt, és számos kérdést vet fel. A beszéd tartalma eljut a széles körű nyilvánossághoz is.

Stefan Staszewski, a LEMP Varsói Bizottságának első titkára: *Néhány nappal a plénum után elküldték a Szovjetunióból Hruscsov referátumának teljes szövegét. [...] A KB egyik termében pedig elkezdtek felolvasni a szöveget. [...] Néhány nap múlva kiderült, hogy le kellene fordítani, mert egy csomó KB-tag nem tud oroszul. Ochab beleegyezett. [...]*

Némi ingadozás után abban állapotunk meg pár emberrel a Végrehajtó Bizottságból, hogy a referátum rendkívül fontos dokumentum, mindenkinek ismernie kell. Hivatalosan közöltük, hogy kinyomtatjuk 3.000 számozott példányban, de a nyomdászoknak azt mondtuk, hogy 15 ezer példányt nyomjanak ismétlődő sor-számokkal. A nyomdászok persze saját használatra is készítettek néhányat, a hallgatás pecsétje Hruscsov beszéde körül megtört. A még meleg példányokat személyesen adtam át Philip Bennek a Le Monde-től, Grusonnak a Herald Tribune-től és Florze Louisnak a New York Timestől – jóban voltam ezekkel a külföldi újságírókkal. Ők rögtön továbbították telexen Nyugatra.

Varsó

➔ Teresa Torańska, *Oni*, AB Független Kiadó, Budapest, 1987. [A fordítást módosítottam – Danyi Gábor.]

Március vége

Magyarország. Hruscsov beszédének nyilvánossá válása után az országban kritikus hangok csendülnek fel. Az MDP első titkára, Rákosi Mátyás megkísérli semmibe venni a szovjet politikai irány megváltozását. Budapesten megkezdí működését a Petőfi Kör – amelynek szervezésében az antisztálinista értelmiség rendszeresen vitaesteket tart.

FORTEPAN

Litván György, az MDP tagja, a XIII. kerületi pártaktíva gyűlésén:

És akkor kimentem, [...] kicsit elfogódottan, de azután itt már elsötétült minden, [...] akkor már nem láttam, tényleg csak a feladatra koncentráltam. [...] És akkor itt jött ez az előkészített mondat [...]: „kommunista felelősségem teljes tudatában kell itt kijelentenem, hogy sem a magyar nép, sem a párttagság zöme nem bízik többé a jelenlegi pártvezetésben, és nem bízik személy szerint és első-sorban Rákosi Mátyás elvtársban, és ebből a szituációból csak személyi változás, legalábbis az eddiginél sokkal mélyebbre menő önkritika hozhat kiutat”.

Hát ez volt az a mondat, amit egyenesen, két lépésről az arcába mondtam. Tulajdonképpen egy vértelen merénylet volt, szóval politikailag döftem le ezzel, és ezt így is fogták föl. Mint amikor ezer

Budapest, 1956.
Piac a XIII. kerületben.

Berlin, 1956.
március 24.
Walter Ulbricht
beszédet mond
a Német Szocia-
lista Egységpárt
értekezletén.

BUNDESARCHIV

pezsgős üvegből kihúzzák a dugót, több száz embernek a hördülését lehetett hallani. [...] És akkor körülbelül egyharmada a teremnek megtapsolt, becslésem szerint egyharmada láthatóan csendesen szimpatizált velem, és egy harmadik harmad, az érezhetően a szemekből sugárzóan gyűlött, és meg tudott volna fojtani. Akkor a helyemre mentem, és akkor jöttek az ellenem fölszólalók egymás után.

[...] utolsónak a Rákosi tartott egy hosszabb zárszót. [...] Azt mondja: „Én az elvtársat nem ismerem, sose láttam, lehet, hogy személy szerint a legbecsületesebb, jó szándékú elvtárs, de amit mond, [...] ezt az Amerika hangja szajkózza, harsogja, mondogatja [...], és az ilyen hangot [...] vissza kell utasítani, el kell szigetelni, szét kell zúzni stb.” – ami az ő terminológiájában [...] elég közismert dolgokat jelentett.

Úgyhogy akkor megfagyott a levegő, és akkor éreztem, hogy hát nem ismerősök ültek mellettem, de mindenki elhúzódott tőlem.

[...] Utána befejezte, és [...] el voltam készülve ott a legrosszabbakra is, de nem történt semmi. [...] Hazamentem, otthon vártam fél éjszaka őket, és nem jöttek.

Budapest, március 23.

➔ *Litván György-interjú.* Készítette Tóth Péter Pál, OSZK – 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 700. sz., 1983–1984.

/ Március 24.

NDK. Elkezdődik az NSZEP konferenciája. A küldöttek némelyike a sztálini időszak hibáival való elszámolásra szólít fel, ám a résztvevők többsége, élükön a párt főtitkárával, Walter Ulbrich-tal, elítéli őket.

Wolfgang Harich, keletnémet filozófus és újságíró:

Elkerülhetetlen szükségszerűség, hogy az NSZEP vezetésében és az NDK kormányában meghatározott személyi változások történjenek. Mindenekelőtt el kell távolítani a hatalomból az NSZEP KB első titkárát Walter Ulbrichtot, Hilde Benjamin igazságügyminisztert és az NDK legfőbb ügyészét, Dr. [Ernst] Melsheimert. Az NSZEP és az NDK kormánya csak ilyen módon ébreszthet bizalmat saját állampolgáraiban.

Berlin, március 27.

- *Der Prozeß gegen Walter Janka und andere* [Walter Janka és társai pere], szerk. Inge Brodersen, Reinbek bei Hamburg, 1990. Közli: Kornélia Papp, *In Zwängen verstrickt. Auswege kommunistischer Schriftsteller aus der Machtdieologie in den 1950er und 1960er Jahren in Ungarn und in der DDR* [A kényszer örvényében. Kommunista írók kiútja a hatalmi ideológiából az 1950-es és 1960-as években Magyarországon és az NDK-ban], Herbolzheim, 2014.

A STASI jelentéseiből:

Az utóbbi napokban újra negatív vélemények jelentek meg Walter Ulbricht elvtársról.

Mezőgazdasági munkás State-ból, Schwerin [körzet]: „Ez a kongresszus megmutatja, hogy közeleg a vég. Ulbricht hamarosan kileheli a lelkét.” [...]

– Magdeburg körzetben egy restaurátor Glindenbergből, Wolmirstedt [járás], ugyancsak negatívan nyilatkozott. Csodálkozott, hogy a Párt III. Kongresszusán felszólalt Ulbricht elvtárs, mikor úgy sejtette, hogy Walter Ulbricht börtönben ül mint a „sztálini kurzus” képviselője. „Csak annyit szeretnék tudni, hogy meddig fog tartani ez a mocsk” – mondta.

Berlin, március 30.

- *Die DDR im Blick der Stasi 1956. Die geheimen Berichte an die DDR Führung* [Az NDK a Stasi szemével 1956-ban. Az NDK hatóságainak írt titkos jelentések], szerk. Henrik Bispinck, Göttingen, 2016.

Március 30.

Csehszlovákia. Befejeződik a Csehszlovák Kommunista Párt plénuma, amelyen vita folyik arról, hogy Hruscsov beszéde utat nyit-e a párt egykori főtitkára, az 1952 végén hamis vádakkal eltávolított Rudolf Slánský rehabilitációjának. A párt vezetősége arra törekszik, hogy a kérdést figyelmen kívül hagyja és a beszédnek a csehszlovákiai helyzetre gyakorolt esetleges hatását korlátozza.

Marie Švermová, bebörtönzött kommunista aktivista:

Az SZKP XX. Kongresszusáról szóló információk a pankráci börtönben jutottak el hozzám. Járáltam a cellában és arra gondoltam: hiszen ez teljes körű rehabilitációt jelent számomra, valamennyi ellenem felhozott alapvető vád megdőlt. Nekem volt igazam! Az örök teljesen meg voltak rémülve attól, amit a XX. Kongresszusról megtudtak. Éjjel kinyitották a cellám aijtaján lévő nyílást és kérdezősködtek, mit gondoljanak minderről, és mi fog most történni nálunk. Meg voltak ijedve, láthatóan odakint már más légkör uralkodott.

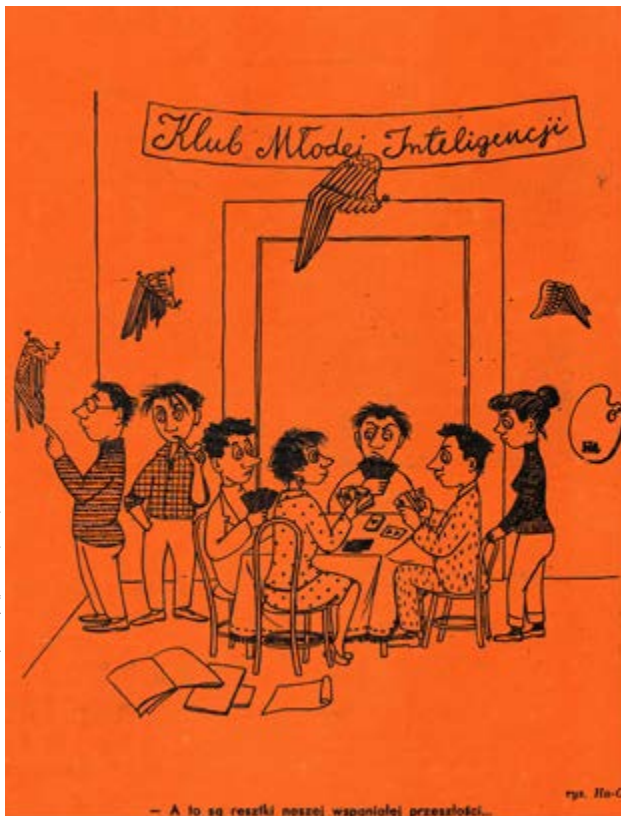
Prága

- Marie Švermová, *Vzpomínky* [Visszaemlékezések], Praha, 2008.

Csehszlovákia, 1956. A pilzeni Škoda gyárban. A vörös csillag alatt felirat: „Harcolunk a béke és a szocializmus győzelméért!”

Lengyelország. Az egész országban alakulnak és fejlődnek az értelmiség vitaklubjai, amelyek az 1955-től tevékeny varsói Görbe Kör Klubhoz kapcsolódnak. A működtetésükben elkötelezett személyek – párttagok és párton kívüliek – a viták során a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális változások útjait keresik. A kapcsolatok – beleértve a magánkapcsolatokat, valamint a kulturális körök és intézmények közötti kapcsolatokat – élénkülnek, az országban és az emigrációban egyaránt.

Zbigniew Kubas, az első lengyelországi Fiala Értelmiségiek Klubjának társalapítója Brzozówban, Kárpátalján:

Minden szervezeti forma nélkül találkoztunk. [...] Mi a közegészségügyről kezdtünk beszélgetést, a bírók a törvényről beszéltek, a tanárok a pedagógiáról és a közoktatásról... [...]

Ez a mi értelmiségi kezdeményezésünk felébresztette Brzozówban a társadalmi szellemet, a valami többre való törekvést annál, mint ami van. [...] Így építettünk fel Brzozówban egy uzodát, így építettünk fel két iskolát, na és nagymértékben ezt a kórházat. [...] Abban a körben megtanultuk hinni, hogy képesek vagyunk valamit csinálni, és ez így is maradt...

Brzozów

- ➔ Zbigniew Kubas, *U nas, tak daleko, w Brzozowie. Rozmowa ze Stefanem Bratkowskim* [Nálunk, messze, Brzozówban. Beszélgetés Stefan Bratkowskival]. Közli: *Październik* 1956. *Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* [1956 októbere. Az első repedés a rendszeren. Lázaság, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

Jan Lechoń, költő:

Az Országban sajnálkozás, köpködés Sztálinra. [...] A félelem nem hogy nem múlt el, de még nagyobb lett, félelem a nem láthatótól; ki jön most, mit akar majd voltaképpen, és az, ami most le lett írva, vajon nem válik-e később eretnekséggé és büntetvé. Ez az „olvadás” a rabszolgák komor tánca – tanúbizonyság, hogy nagyobbik részük soha nem szabadul meg a láncoktól. Majdhogy nem jobban megrémít ez a „lázaság”, mint az az engedelmesség – amely számunkra csupán álarcnak tűnik. Borzasztó, ami ezekben az emberekben lejátszódik.

New York, április 17.

- ➔ Jan Lechoń, *Dziennik. 1 stycznia – 30 maja 1956* [Napló 1956. január 1. – május 30.], Warszawa, 1993.

Április

Lengyelország. Kazimierz Witaszewski tábornok, a Lengyel Hadsereg Politikai Vezérkarának elnöke és vezető „natolinista”, Łódźban mondott beszédében élesen támadja a sajtót és a fennálló rend kereteit feszegető értelmiséget. Az eszközök egyikéként, amelyek a fennálló rend védelmére szolgálhatnak, egy gázcsövet említ, amely a „betonkemény” párt egyik szimbólumává válik. A KB titkársága nyilvánosan elhatárolódik Witaszewski nyilatkozatától, feladva az értelmiséget a munkásokkal szembeállító álláspontot.

Karikatúra a lengyelországi Fiala Értelmiségiek Klubjáról. Alatta felirat: „Ennyi maradt a dicső múltunkból...”.

Április 26.

Csehszlovákia. A prágai Károly Egyetemen tartott egyetemi gyűlésen bírálják a kötelező marxizmus-leninizmus órákat, de a nyugati adások zavarását és a szovjet példa szolgai másolását is. A kihirdetett határozatban az egyetemisták az állambiztonsági apparátus túlkapásaiban vétkesek megbüntetését és a szervezet ellenőrzés alá helyezését követelik. A határozatot elküldik az állami és pártintézmények számára.

A Károly Egyetem Matematika-Fizika Tanszékén alakult Csehszlovák Fiatalok Szövetségének határozatából:

Követeljük, hogy a sajtó, a rádió és a filmes anyagok gyorsabban, pontosabban és az eddigiekhez képest függetlenebb módon tájékoztassák a társadalmat. Az SZKP XX. Kongresszusával kapcsolatos eseményeket érintő anyagok a nyugati sajtóhoz és a népi-de-

mokratikus tábor országainak sajtójához képest késéssel jutottak el hozzánk. Elhallgatták bennük a nemzetközi munkásmozgalom vezető képviselőinek bizonyos alapvető jelentőségű nyilatkozatait. Ellentmondásos módon gyakran a párttal kapcsolatos ügyekről korábban értesülünk burzsoá forrásokból.

Prága, április 26.

➔ *Májális 1956. Nevydařená revolta československých studentů [Májális 1956. A csehszlovák egyetemisták sikertelen lázadása], szerk. John Matthews, Brno, 2000.*

Április 27.

Lengyelország. Amnesztiát hirdetnek, amely az enyhébb büntetőjogi esetek mellett a politikai ügyeket is felöleli. Ez utóbbi esetben az öt évig terjedő ítéleteket elengedik, a súlyosabb büntetéseket enyhítik, a halálbüntetést 15 év szabadságvesztésre változtatják. A következő hónap során több mint 30 ezer – köztük mintegy 4,5 ezer politikai – fogoly szabadul ki a börtönökből.

Április 29.

Lengyelország. A „Nowa Kultura”-ban megjelenik Krzysztof Teodor Toeplitz tárcája *Saját jogon végy adományt* címmel. A szerzőt erőszakos támadások érik miatta.

A Saját jogon végy adományt című cikkből:

A XX. kongresszust követő, legutóbbi politikai eseményeket különbözőképpen nevezik. Elkeresztelték áttörésnek, revízióknak, „földrengésnek”. Úgy tűnik azonban, hogy a marxizmus politikai nyelve sokkal precízebb kifejezésekkel rendelkezik az ilyen jelenségek meghatározását illetően. Ebben a nyelvben ugyanis létezik a forradalom szó.

Ami jelenleg zajlik, forradalom. A dolgozó tömegek forradalma a megdermedő, bürokratikus rendszer ellen, annak egész politikai, morális és társadalmi struktúrája ellen, amely a szocializmust egyre vastagabb és egyre keményebb kéreggel vonja be.

Varsó, április 29.

➔ *Z własnego prawa bierz nadania, „Nowa Kultura”, 18. sz., 1956. április 29.*

London, 1956. április 22. Közép-Kelet-Európából származó emigránsok szovjetellenes tüntetése – lengyelországi emigránsok vonulása. A transzparensen lévő felirat: „Nem akarunk oroszokat Lengyelországban”.

po prostu

Varsó, 1956.
május 1. A reformok mellett elkötelezett „Po Prostu” hetilap szerkesztősége a munka ünnepe alkalmából rendezett felvonuláson.

Május 1.

Csehszlovákia. A május elseji felvonulás alatt egyetemi hallgatók egy csoportja megáll a pártprominensek emelvénye előtt és fel-felkiált, nyílt vitát követelve. Az egyetemisták között a következő napokban tart a mozgolódás, amely újabb határozatokban ölt testet.

Anton Blaha, jogász, a szlovák tiltakozások résztvevője:

Azokban az egyetemi körökben, amelyekben megfordultam, senki sem szervezett, senki sem kényszerített minket, és senki sem beszélt rá, hogy sztrájkoljunk vagy lázadjunk. Ez volt a benyomásunk, hittünk abban, hogy ez egyetértésben áll [...] a meggyőződésünkkel és az életünkkel. [...] A keményvonalas politikusok elkezdtek azzal vádolni bennünket, hogy tiltakozásokat hangoltunk össze a Prága-Pozsony vonalon, hogy kapcsolatban álltunk a reakcióval, hogy állítólag a szocialista rendszer megdöntésére tettünk kísérletet.

Pozsony

→ Anton Blaha, *Maskám je všetko dovolené* [Az álarcoknak mindent szabad]. Közli: *Pyžamová revolúcia* [Pizsamás forradalom], szerk. Anton Blaha és mások, Bratislava, 2007.

Május 7.

Lengyelország. Wrocławban kezdetét veszi az egyetemi színpadok egész országra kiterjedő seregszemléje. Elismerést kap a varsói STS és a gdański Bim-Bom. Ezek a színtársulatok, amelyekből több tucat működött akkoriban Lengyelországban, egy további olyan platformot jelentenek, amelynek köszönhetően meg lehet fogalmazni a valóság kritikáját és megváltoztatásának szükségességét.

Andrzej Drawicz, az STS társszerzője, irodalomkritikus:

Akkoriban fiatal marxisták voltunk. [...] Féltünk, hogy az olvadás magával hozza eszméink elhomályosulásának és valami polgári mocsárban való elsüllyedésének veszélyét. [...] Nem kerülték el a figyelmünket a foglalkozási opportunisták, akik arra használták az olvadást, hogy karriert csináljanak belőle. Ettől kezdve éppen ők lettek a kedvenc negatív hőseink. És a másik kérdés [...] az aggodalom, hogy a hatalom időnként nem kezeli-e mézesmadzagként az olvadást, amelyet elhúzhat az állampolgárok szája előtt, kizárólag azért, hogy jobban megszilárdítsa 1956-ban megrendült pozícióját.

Varsó

→ Andrzej Drawicz, *Wczasy pod lufą* [Szabadságon a puskacsó alatt], Warszawa, 1997.

Lengyelország,
Wrocław, 1956.
május 7-10.

A Bim-Bom elnevezésű gdański egyetemi színház *Cirkusz* című tréfás előadása (amelyben szovjet filmeket parodizálnak).

Május 9.

Lengyelország. Megkezdődnek a tárgyalások a LEMP vezetőségének képviselői és Władysław Gomułka között az egykori titkár politikai életbe való esetleges visszatérésének körülményeiről. Gomułkát a párt mindkét frakciójának tagjai meglátogatják és próbálják a saját oldalukra állítani, egyaránt arra számítva, hogy kiaknázhadják a sztálinizmus áldozatának tekintett Gomułka pozitív társadalmi képét.

Jerzy Putrament, író, a Lengyel Írók Szövetségének alelnöke, a LEMP KB helyettes tagja:

Már tavasz volt, valami újabb gyűlés az Íróknál. A folyosón, az ablakpárkányon üldögélt [Wiktor] Woroszyłski. És egyszerűen – mintha magától értetődő dolog volna – annyit mondott:

– Tudjátok, elvtársak, az országban egyre többen várják Gomułka visszatértét.

[...] Valljuk be, ez kellemetlen meglepetésként ért.

Kevésbé ismertem akkoriban Gomułkát [...]. Az akkori vezetőség értékelését Gomułkáról ellenkezés és ingadozás nélkül fogadtam. Ezért most ezt a változatot a személyes fenyegetés egy formájaként

éltem meg. [...] E fenyegetés felerősödött, és időnként megbénította az ajkakat.

Varsó

➔ Jerzy Putrament, *Pół wieku. Poślizg, Pisma* [Fél évszázad. Csúszás, Írások], 12. kötet, Warszawa, 1987.

Május 12.

Csehszlovákia. A *Majáles* – vagyis a sztálini időszak alatt megszüntetett, hagyományos egyetemi ünnepségsorozat – alatt Pozsonyban az életkörülményeket, a marxizmus oktatásának felesleges erőltetését és a katonai szolgálat hosszát kritizáló (formájukban humoros) transzparenszek jelennek meg. Néhány egyetemi diák koporsót visz „A tudomány szabadsága” felirattal.

Lengyelország. Kezdetét veszi a Juwenalia, az éves egyetemi karnevál Krakkóban, amely alatt rendszerellenes jelszavak jelennek meg: igazságot, valamint az érvényben lévő alkotmány megváltoztatását követelve.

Stefan Bratkowski, a Lengyel Egyetemisták Szövetsége Kezleti Tanácsának tagja:

A háború után a Juwenaliák kínáltak alkalmat az első nagy utcai tüntetésekre. A „szárazföldiek” harmadik évfolyamának katonai tanulmányokból volt órája a Bronowicén. Az egész évfolyam ott hagyta a foglalkozást és a városba ment. Legelőször is az egyetemi kollégiumok elé. A Képzőművészeti Akadémiával kezdtek a Lea utcában, Krakkó leggyönyörűbb lányaival, azt skandálva: „Gyer-tek velünk, gyer-tek velünk!” És valamennyien csoportosan rohantak ki; szó szerint másfél óra leforgása alatt a fiatalokból álló tömeg több ezer fősre duzzadt, amely Krakkó utcáin haladva nevetett, énekelt, és azt ismételte: „gyer-tek velünk!”.

A „szárazföldi” fiúk a krakkói sajtó szerkesztősége elé vezették a menetet, ahol néhány ezer torokból zengett fel: „Igazságot és kenyeret, igazságot és kenyeret!” [...] Hát így vittük utcára a fiatalokat Krakkóban, [...] és az, hogy semmi baj sem történt velünk, valamekkora mértékben felbátorította a poznaíni munkásokat.

Krakkó, május 12.

➔ Stefan Bratkowski, *Pod znakiem pomidora* [A paradicsom jegyében]. Közli: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* [1956 októbere. Az első repedés a rendszeren. Lázadás, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

Csehszlovákia, Prága, 1956 májusa. Egyetemisták a hagyományos egyetemi ünnepségsorozat, a *Majáles* alatt. A transzparenszen az Oktatási Minisztériumhoz tartozó tisztviselők számára DEKULTIZÁLÓ néven [a „de-” és a „kultusz” szavakból] vadonatúj orvosság, amely biztosan eltünteteti a hallgatókat valamennyi követelését.”

Csehszlovákia,
Prága, 1956
májusa. Egyetemisták a Majális
alatt. A könyves-
polcon felirat:
"Indexen".

Június 14.

Lengyelország. Az országba visszatér Stanisław Cat-Mackiewicz, az emigrációs kormány egykori miniszterelnöke. Döntését úgy értékelik, mint amely szimbolikusan Edward Ochab és köre politikáját támogatja.

Stanisław Cat-Mackiewicz a Kraj [Ország] rádióadónak:
Rendkívül meghatódtam a lengyel földön állva. Mindig olyan politikai irányvonalat képviseltem, amely ellentéte volt annak, amelyet ma a jelenlegi Lengyelország kormánya képvisel. Abban, hogy ilyen szívélyesen fogadnak, azt látom, hogy Lengyelország nem oszlik győztesekre és legyőzöttekre, hanem csak lengyelekre vannak.

Varsó, június 14.

→ „Zielony Sztandar”, 49. sz., 1956. június 20. Idézi: Piotr Bojarski, 1956. *Przebudzeni* [1956. Akik felébredtek], Warszawa, 2016.

Június 15.

Csehszlovákia. Véget ér Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CSKP) konferenciája. Antonín Novotný első titkár megerősíti, hogy a párt irányvonala nem kíván felülvizsgálatot. Bár az egyetemisták határozatait és rendszerrel szemben kritikus tevékenységét elítélik, a hatóságok nem alkalmaznak megtorlást.

Antonín Novotný a CSKP konferenciáján elmondott beszédében:

A dolgozó nép jogosan várja el, hogy a fiatalok, akiknek megadott a felsőfokú végzettség megszerzésének lehetősége, ne forduljanak el tőle és munkájukkal odaadónan támogassák a szocialista társadalom építését. [...] Az utóbbi időben reakciós elemek megkísérelték álnok módon felhasználni a kritikát, amelyet a párt tudatosan indított az élet minden területén, hogy befurakodjon az egyetemisták soraiba. [...] Nyíltan meg kell mondani, hogy népünk nem engedi, hogy bármilyen módon visszaéljenek a főiskoláinkkal és az egyetemeinkkel.

Prága, június 15.

→ Referat pierwszego sekretarza KC KPCz towarzysza Antonína Novotného [Antonín Novotný elvtárs, a CSKP KB első titkárának beszéde], „Nová mysl”, 6. sz., 1956.

Június idusa

Lengyelország. Tiltakozások és munkabeszünetések a Sztálin Fémművekben (ZISPO, korábbi és későbbi nevén Hipolit Cegielski Művek). A háttérben nemcsak a lakáshelyzet, de mindennek előtt a munkanorma emelése és a fizetések csökkentése áll.

Stefan Jędrzychowski, miniszterelnök-helyettes:

A közbeszéd megélénkülése, a nyomás bizonyos értelemben vett kiengedése és a liberalizáció azt eredményezték, hogy a hatéves terv eredményeivel kapcsolatban – különösen az életszínvonal terén – csalódottság jelentkezett. Újra napirenden van az elmaradt kifizetések visszakövetelése [...]. A méltatlan módon kifizetetlenül maradt bérek ügyével kapcsolatos különféle családások [követ-

Varsó, 1956. június 14. Stanisław Cat-Mackiewicz, az emigrációs kormány volt miniszterelnöke a repülőtéren.

Lengyelország, Poznań, 1950-es évek. A ZISPO élmunkásainak táblája: „A fiatalok az első sorban harcolnak a hatéves terv határidő előtti befejezéséért”.

lések] több százmillió zlotyra rúgnak. A bérek visszakövetelése egész Lengyelországra kiterjedt [...].

Poznań

- ➔ Stefan Jędrzychowski – Wspomnienia o Październiku 1956 [Stefan Jędrzychowski – Emlékezések 1956 Októberére]. Közli: Marcin Żukowski, Okres Października '56 w relacji Stefana Jędrzychowskiego złożonej w roku 1983 [‘56 Októberének időszakára Stefan Jędrzychowski 1983-ban benyújtott beszámolójában], „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, 11. sz., 2013.

Június 27.

Lengyelország. A ZISPO munkásaival való találkozó során a gép-ipari miniszter, Roman Fidelski kihátrál a delegációjuk által egy nappal korábban kidolgozott megállapodások mögül, és ezzel hatalmas felháborodást kelt.

Stanisław Matyja, a ZISPO delegációjának tagja, a tiltakozók nemhivatalos vezetője:

A tömegből kilépett egy idős munkás [...]. Azt mondta a miniszternek: „Ide hallgassatok, előbb fejezzétek be az általános iskolát, aztán üljétek miniszteri székbe”. Itt leírhatatlan zsvajj kerekedett. Messziről spárgát mutogattak nekem, a minisztert egyszerűen fel akarták akasztani.

Poznań, június 27.

- ➔ Stanisław Matyja, *Działaliśmy jawnie i głośno* [Nyíltan és hangosan csináltuk]. Közli: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* [1956 októbere. Az első repedés a rendszeren. Lázadás, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

Magyarország. A Petőfi Kör sajtószabadságnak szentelt vitáján a közönség soraiban Nagy Imrét, az 1953–55 közötti miniszterelnök

köt támogató felkiáltások hangzanak el, aki kísérletet tett egy liberálisabb irányvonal megvalósítására, de akit a sztálini *status quo* hívei félreállítottak. A vita után Rákosi a klubok működésének felügyeléséről és a sajtóval szembeni megtorlásokról hoz döntést.

Déry Tibor, író:

Vizsgáljuk meg a mai helyzetet. A vitákban résztvevő és az azokat hallgató elvtársak nem figyeltek fel egy különös körülményre. Nem veszik észre, hogy csak azért vitázhatnak, mert, hogy úgy mondjam, felsőbb engedélyük van a vitára. [...]

1500-2000 ember, nagyjából mindig ugyanazok, az egyik vitáról a másikra járnak és az egyik gyűlésen az egyik szakmai réteg, a másikon a másik adja ki keservét és ezzel többé-kevésbé meg is nyugszik, mert visszanyerte szólásszabadságát, bíráló szabadságát és vele együtt reményeit is. Pufogatjuk szavainkat, örömről telik bennük, mint egy gyermeknek a vásári trombitában és nem vesszük észre, hogy szavaink szavak maradnak, reményeink egyelőre meddők és a gyakorlati tények körülöttünk nemigen változnak. [...]

Megkaptuk a szólásszabadságot egy-egy óvatosan elhelyezett fék segítségével, és most már lecsillapulva, sőt tetszelegve hallgatjuk a saját hangunkat, körös-körül az országban azonban nagyjából minden marad a régiben.

Budapest, június 27.

→ Pető Iván, *A Petőfi Kör Sajtóvitájának Jegyzőkönyve*, „Beszélő online”, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-petofi-kor-sajtovitajanak-jegyzokonyve> [Hozzáférés: 2017.07.03.]

Június 28.

Lengyelország. A poznańi ZISPO-ban sztrájk tör ki, amely a LEMP Vajdasági Bizottsága előtt gyorsan sokszerez tüntetéssé alakul át. A gazdaságiak mellett politikai jelszavak is megjelennek – szabadságot követelve. A tüntetők tönkreteszik a nyugati rádióadók sugárzását zavaró berendezést és szétverik a börtönt. A Biztonsági Hivatal épületéből lövések dördülnek a tüntetés irányába. A felfegyverzett civilek és a funkcionáriusok között összecsapások kezdődnek. A délutáni órákban a hadsereg benyomul Poznańba.

Stanislaw Matyja:

Egy csapat behatolt a Vajdasági Bizottság [székházába] [...], egy pillanat múlva kinyíltak az ablakok és lekiáltottak: „Nézzétek, hogy élnek itt ezek!”. Mutogatták az étkezőket és az étkeket, a sonkákat, a vodkát és más ingyencégek. Az embereknek ez olaj volt a tűzre, mert a betevőért harcoltak, az igazságos normákért, az emberi bánásmódért, és itt a – látszólag népi – hatalom, mindent megenged magának. [...]

Ezután az események gyorsan követték egymást. Érkezett egy rendőrautó, úgy gondolom, hogy a Kościuszko utcai postáról, le-

Budapest, 1956.
június 27. Tardos
Tibor író felszólalása a Petőfi
Körben.

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

ŻADAMY CHLEBA

Lengyelország,
Poznań, 1956.
június 28. Tűntető munkások
transzparenszsel:
„Kenyeret követünk!”

állították és az emberek elkezdtek felszólalni, tüntetni. Egy pillanatra múlva ugyanaz a hang ütötte meg a fülemet, mint korábban – Wincenty Kraśkáké, a Vajdasági Bizottság propagandáért felelős titkáráé. Talán egy percig beszélt, aztán leszedték a kocsiról. Kapott néhány ütést.

Poznań, június 28.

→ *Poznański Czerwiec 1956* [1956 júniusa Poznańban], szerk. Jarosław Maciejewski – Zofia Trojanowicz, Poznań, 1981.

Helena Przybyłek-Porębna, villamosvezető:

Az első vagy második emeleti ablakban a [BH épületének] főkapu[ja] felett egy nő állt. Hirtelen lövéseket hallottunk. Nem láttuk, honnan lőnek. Egy pillanattal később azonban a tüntetők között sebesültek kezdtek hullani. Az emberek szétszaladtak és bizonyos távolságban megálltak, nagy félkört alkotva. De mi

a lobogókkal keményen álltunk [a helyünkön]. Mindössze annyit látok, hogy az említett nő célba vesz bennünket a géppisztollyal és csaknem azonnal lövések dördülnek. Meleget éreztem a lábamban és elestem. Egy pillanatra múlva tudatára ébredtem, hogy ezek a lövések engem találtak el.

Poznań, június 28.

→ *Poznański Czerwiec 1956. Relacje uczestników* [1956 júniusa Poznańban. A résztvevők beszámolóí], vál. és szerk. Aleksander Ziemkowski, Poznań, 2008.

Anna Kowalska, író:

Ha a sztrájkmenetben a munkások saját feleségüket és gyermekeiket küldik a halálba – ez már a végső kétségbeesés. Természetesen a napilapok ellenforradalomról írnak, de vajon ezek alatt a hosszú évek alatt nem maga a kormány és a párt volt az ellenforradalom? Vajon azok, akik megengedték, hogy – ahogy az „Express” elismeri – három-négyszáz zlotyval megvágják a munkások bérét, vajon azok, akik olyan flegmán és felelősségtudat nélkül – teljes lelki nyugalommal – bürokratizálták, hogy a munkás visel mindent, hogy nincs szükség gazdára, csak nem veszik el a jószág, vajon nem ezek az ellenforradalom maga, nem ezek a bűnözők? Sírnak, hogy elesett három verőlegény, de hogy a nemzet elveszett és elveszik – erről hallgatnak. Most kezdődnek csupán a hazugságok, a komédiázás, a borzalmas panaszkodás. A hadsereg a népbe, a munkásnőkbe és a gyerekekbe lő. Nem, ezzel nincs vége!

Varsó, június 28.

→ Anna Kowalska, *Dzienniki 1927–1969* [Naplók 1927–1969], Warszawa, 2008.

Józef Cyrankiewicz miniszterelnök felszólalásából Poznań lakosságához:

A Poznańban kiontott vér az imperialista góccokat és a földalatti reakciót terheli, amelyek az események közvetlen elkövetői. [...] Minden egyes provokátor vagy örült, aki veszi magának a bátorságot, hogy kezét emeljen a népi hatalomra, legyen biztos benne, hogy e kezét a hatalom a munkásosztály érdekében, a dolgozó parasztság és az értelmiség érdekében, az életszínvonal emeléséért folytatott harc érdekében, az életünk demokratizálása érdekében, szeretett hazánk érdekében, levágja.

Varsó, június 29.

→ *Przemówienie premiera Józefa Cyrankiewicza do ludności Poznania*, „Trybuna Ludu”, 181. sz., 1956. június 30.

Poznań, 1956.
június 28. Tüntető nők.

Jan Józef Szczepański:

Jellegzetesek a hivatalos nyilatkozatok. Az első pillanatban a „provokátorok” által kihasznált „tragikus tévedésről” beszéltek. Most már csakis „provokátorokról”, „fasiszta harcosokról” és „söpredék-ről”. És Moszkva egyenesen azt nyilatkozta, hogy amerikai dollárokért [teszik]. A sajtót halkán figyelmeztették, hogy tartóztassa magát a kritikus cikkektől. Ismét pástori idill köszönt ránk a vas-takaró alatt.

Kasinka

→ Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956* [Napló 1945–1956], 1. kötet, Kraków, 2009.

Június 30.

Lengyelország. A poznaí események címén letartóztatottak száma kb. 750-re rúg. Sokat közülük a kihallgatás során megvernek.

Jan Nowak-Jeziorański, a Szabad Európa Rádió „Szabad Lengyelország Hangjának” igazgatója:

A poznaí események után felmerülő fontos témát az egymáshoz kötődő folyamatok képezték. Mivel a hatóságok bejelentették, hogy „a vétkeseket a törvény teljes szigorával fogják megbüntetni”, [Wojciech] Trojanowski [a Reflektorral országsszerte című műsorban] számos kérdést vetett fel: vajon a letartóztatottakat a régi sztálini minták alapján fogják-e elítélni, vagy a tárgyalás nyilvános lesz, és a védők teljes szólásszabadságot élvezhetnek? Beengedik-e a nyugati újságírókat a terembe? A per vajon annak próbája lesz-e, hogy az „elmúlt időszak” visszaéléseitől és büntetveitől való elszakadást Ochab körének gyakorlata is megerősíti?

München, június 30.

→ Jan Nowak-Jeziorański, *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956* [Éteri háború. Visszaemlékezések 1948–1956], 1. kötet, Kraków, 1991.

Poznań, 1956.
június 28. Tüntető a Biztonsági Hivatal előtt.

Poznań, 1956.
június 28.
A tüntetést szétverő tankok a Biztonsági Hivatal előtt.

Precz z dyktaturą

387

ZAPROSIŁ ZOBACZYĆ I WYKORZYSTAC
W WAGONIE POCZTOWYM

Poznań, 1956.
június 28–29.
Felirat a villamoson: „Le a
diktatúrával”.

RENA JAROSINSKI / OSRODEK KARTA

Július eleje

Lengyelország. A Poznańnyal való szolidaritás az egész országban kifejezésre jut. A támogatás megjelenik a sajtóhoz, a rádióhoz, a pártszervekhez írott levelekben éppúgy, mint a rölapokon és a falakon. Számos üzemben sztrájkokat szerveznek és a poznańiakéhoz hasonló követeléseket fogalmaznak meg.

A „Kielcei munkás” leveléből:

Miután a július 5-ei reggeli műsorban meghallgattam a híreket, hogy viszszaütötték az Amerikai Vöröskereszt adományainak átvételét, meglepődtem és felháborodtam.

Azok, akik e segítséget elutasították, a saját nevükben szólaltak fel, nem a nemzetében, keresetük nem 500–800 zloty környékén ingadozik, mint az átlagos proletáré, nem barlangokban és odúkban laknak, mint az a több száz ezer meggyötört munkás, akikről így beszélnek: „tiétek a hatalom”. Nem aggódnak, mit főzzenek vacsorára, hanem szórakoznak, kölcsönösen külföldi borokra és különböző finomságokra látják egymást vendégül [...].

Azt tudakolni a ZISPO, a „Pumeks” [Habkő-gyár] munkásaitól vagy másoktól, hogy ki nyomta a kezükbe a fegyvert – talán nem éppen a „népi hatalom” által létrehozott körülmények? Hamarosan bíróság előtt fognak állni a munkások, akik saját emberi jogukat követelték, de mindez igazságtalan – ott, a vádlottak padján azoknak kellene ülniük, akik ezt tették, akik szorosra fűzték a hurkot a poznańi munkások ezreinek nyakán. Ezt nem külföldi „ellenségek” tették, hanem azoknak az üres gyomra, akik 12 éven keresztül meg voltak és még mindig meg vannak lopva.

Kielce, július 9.

→ *Księga listów PRL-u* [A PRL leveleinek nagy könyve], 2. kötet, vál. és szerk. Grzegorz Soltysiak, Warszawa, 2005.

Jerzy Stempowski a Jerzy Giedroychoz írott levelében:

Ha a varsói újságok provokációról fognak írni, az csak bizonyosságul fog szolgálni arra, hogy nem szabadabbak, mint régebben, és hogy a „Pravda” után mormolják az imát. Semmi más nem következik ebből. [...]

Végre világos, hogy néhány hónap zajos különütasság és eufória után, és különösen a poznańi események után, a vezeklés napjai jönnek, szükségszerűen a zamalivanyija grehov [orosz, 'könyörgés a bűnök bocsánatáért'] a Kreml előtt.

Bern, július 17.

→ Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski, *Listy 1946–1969* [Levelek 1946–1969], 1. rész, Warszawa, 1998.

Július 6.

Lengyelország. A „Trybuna Ludu”-ban megjelenik Krzysztof Wolicki cikke *Az első eredmények* címmel, amelyet még aznap elítél a Politikai Bizottság. Az újság főszerkesztőjét (egyúttal a reformerek frakciójával összefüggésbe hozott KB-tagot), Jerzy Morawskit megfosztják állásától.

Az első eredmények című cikkből:

A poznańi csütörtöknek két sodra volt: a munkások elégedetlenségének és keserűségének sodra, valamint a népi hatalommal szembeni ellenséges fellépés sodra. [...] Poznań munkásainak sztrájkba torkolló fellépését – és ezt az alapvető, fájó igazságot nem szabad elkendőzni, sem megszépíteni – nem kis mértékben a proletárállam, a mi államunk és a mi hatalmunk bürokratikus torzulásai hívták életre.

Varsó, július 6.

→ *Pierwsze wnioski*, „Trybuna Ludu”, 187. sz., 1956. július 6.

Július 7.

Lengyelország. A LEMP vajdasági első titkárainak értekezletén bemutatásra kerül a KB titkára, Edward Gierek elnöklete alatt működő, a poznańi események körülményeit vizsgáló bizottság beszámolója. A bizottság értelmezésében tudatos bomlasztásról van szó, amelyet a népi hatalommal ellenséges, a munkások elégedetlenségén élősködő gócpontok szerveztek. A vitában számos funkcionárius, köztük Edward Ochab, a sajtót támadja a hatalom tekintélyének aláásása miatt.

Edward Ochab a LEMP Központi Bizottságának értekezletén, amely az ún. „Gierek-bizottság” munkájának eredményeit tárgyalja:

Nekem úgy tűnik, hogy a munkánk során nagymértékben arányt tévesztettünk, rosszul ítéltük meg azokat az arányokat, hogy mit értünk el még azokban a nehéz időkben is, amelyeket manapság élünk [...]. E valóság talaján kell tovább harcolnunk iparunk további fejlődéséért és a népi hatalom fenntartásáért. Minden olyan eszközzel, ami a rendelkezésünkre áll. Túlságosan liberálisak voltunk a becsmérlőkkel és a fintorgókkal szemben, akik aláásták

WOJCIECH KONDRACKI / PAP

Poznań.
Bolesław Bierut
portréja a Biztonsági Hivatal
épületében, me-
lyet a poznańi
események alatt
lőttek körbe.

hatalmunk tekintélyét, nem voltunk képesek megtalálni a határvonalat a hatalom és az államberendezkedés becsmérlése, valamint a jogos kritika között, amelyet fejleszteni kell.

Varsó, július 7.

→ AAN, KC PZPR, 237/V-237, k. 1-95, másolat, gépirat, idézi: *Poznański Czerwiec 1956. Wybór dokumentów* [Az 1956-os Poznańi Június], 1. kötet, vál. és szerk. Stanisław Jankowiak – Rafał Kościński – Edmund Makowski – Rafał Reczek, Poznań, 2012.

Július 18.

Magyarország. Az országban és a párton belül nő a feszültség. Moszkva nyomására Rákosi Mátyás benyújtja lemondását. Utóda Gerő Ernő lesz, aki ugyanolyan mértékben felelős a sztálini időszak bűntetteiért, és ugyanúgy húzódozik a nagy változásoktól. A sajtó, beleértve a párt sajtót is, egyre erőteljesebben lép fel a *status quo* ellen.

Lengyelország. Megkezdődik a LEMP KB VII. Plénuma. A viharos vitán egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a párt két frakcióra bomlott. A „natolinisták” mindenekelőtt személyi változásokat követelnek és a „pulavaiak” szemére vetik, hogy a sztálinizmus legbuzgóbb létrehozóihoz tartoztak. Ez utóbbiak inkább hajlanak a rendszer mechanizmusainak felülvizsgálatára, és ellenfeleiknek felhánytorgatják – nemegyszer jogosan –, hogy a pártban és a társadalomban jelenlévő antiszemita érzelmekre apellálnak. A Plénumon a Legfőbb Ügyész, Marian Rybicki elismeri, hogy nincs bizonyíték arra, hogy imperialista ügynökök hatással lettek volna a poznańi eseményekre.

Jarosław Abramow-Newerly, író:

A forradalmi hullám egyre jobban felduzzadt. Odafent megértették, hogy a kezek levágása nem a legjobb gyógymód a társadalom szenvedésének enyhítésére, és a LEMP VII. Plénumán Edward Ochab felpuhítva a miniszterelnök szavait, az életszínvonal javítását és reformok bevezetését ígérte.

Varsó, július 18.

➔ Jarosław Abramow-Newerly, *Lwy STS-u* [Az STS oroszlánjái], Warszawa, 2005.

Nyikolaj Bulganyin:

Hiba lenne nem látni, hogy a személyi kultusz ellen folytatott küzdelemmel kapcsolatban nem csupán az ellenséges és opportunista elemek éltek fel, de előbújtak odúikból a saját sorainkba tartozó bizonytalanok és ingadozók is. Ők, akiket az ellenség propagandája megtévesztett, időnként helytelenül értelmezik a személyi kultusszal kapcsolatos egyes téziseket, amelyek a szocialista országok, és közöttük Lengyelország sajtóorgánumainak hasábjain jutottak kifejezésre.

Varsó, július 22.

➔ Zbysław Rykowski – Wiesław Władyka, *Polska próba. Październik '56* [A lengyel kísérlet. '56 októbere], Kraków, 1989.

Augusztus 2.

Lengyelország. A „belső ellenséggel” való harc során egyaránt bebörtönzött Władysław Gomułka, Marian Spychalski és Zenon Kliszko ismét felvételt nyer a LEMP-be. Az egész országban erősödnek a sztálini rendszer áldozatának tekintett Gomułka hatalomba való visszatérését követelő hangok.

GWIDON MIKLASZEWSKI / „SZPILKI”, 1956. 37. SZ.

Stefan Staszewski:

Gomułka nem volt új figura, de a társadalom őt kereste. (A párt sokkal később kezdte őt keresni). A társadalom tisztában volt vele, hogy a kommunisták hatalmától nem szabadulhat, ezért egy emberarcúbb kommunistát keresett – legalábbis úgy tűnt számára. [...] Furcsa helyzet állt elő: nem Gomułka tört hatalomra, hanem a társadalom tolta őt a hatalom felé.

Varsó

➔ Teresa Torarńska, *Oni, AB* Független Kiadó, Budapest, 1987. [A fordítást módosítottam – Danyi Gábor.]

Karikatúra a „Képek a terepről” sorozatból a „Szpilki” című satirikus lap címlapján. Képaláírás: „Elnök elvtárs, mi a napirend? – Először meghozzuk a VII. Plénum határozatait, aztán meghozzátok a bútorokat az új lakásomba”.

Augusztus 12.

Lengyelország. Sopotban befejeződik az I. Jazz Fesztivál, amely szimbolikus bizonyítékává válik annak, hogy ez a sztálini időszakban kiátkozott zenei műfaj nem minden ellenállás nélkül törhet csak utat magának a nyilvános szférába. A résztvevők szabad, nyugati mintákat követő viselete azonban a szabadság kifejezésévé válik.

„Krzystyna” Az ügy inkább komor című cikkéből:

Hogy transzparens helyett négy természetes kamasz négy sokatmondó betűt vitt, hogy a kissé elázott, lengén öltözött lányok valami táncra emlékeztető mozgást végeztek, hogy az idiótára fésült fiatalok a szamba ritmusára rázták – ezek részletek. Maga a jelenség mint olyan elgondolkasztató. A tapadós bunkergatyák [farmernadrágok], a betűretlen ingek, az idióta frufruk a fiúknál, a Sophia Loren módra dekoltált szvetterek, a kócos fürtök és az életuntságot tükröző kifejezés az együgyű arcokon... Ha az olvadás ilyen, akkor legyen inkább mínusz harminc fokos fagy.

Sopot, augusztus 14.

→ *Sprawa raczej ponura*, „Dziennik Bałtycki”, 193. sz., 1956. augusztus 14.

Augusztus 26.

Lengyelország. Częstochowában, több százezer zarándok jelenlétében elhangzanak a Lengyel Nemzet Jasna-Góra-i Fogadalmi – azok az imádságok, melyeket az 1953 ősze óta házi őrizetben tartott Stefan Wyszyński bíboros írt.

Tadeusz Mazowiecki, publicista, katolikus aktivista:

Körülbelül félmillió ember. Arra számítottak, hogy talán megjelenik a Prímás – Wyszyński bíboros, hogy talán szabadon bocsátják. Ott állt az üres püspöki szék, rajta piros-fehér virágok koszorúja. Köztudott volt, hogy a fogadalmak szövegét, amelyeket [Michał Klepacz] püspök hirdetett ki, a bebörtönzött Prímás állította össze. Az esemény olyan látványossággá vált, amely általános reményt kínált arra nézve, hogy változások következhetnek be, különösen mert e fogadalmak egy hosszú távra tervezett és az egész nemzetre vonatkozó erkölcsi programot foglaltak magukban. Ez

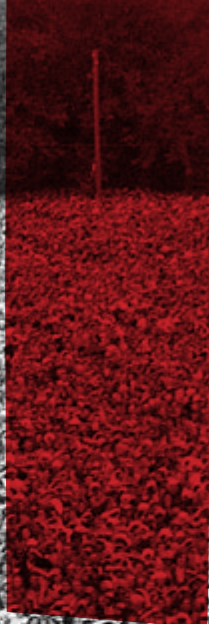
ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTOPOWER

az esemény arra szolgált tanúbizonysággként, hogy az Egyház vonzóereje, amely képes volt ilyen tömegeket egybehívni, újjászületik.

Jasna Góra, augusztus 26.

→ Tadeusz Mazowiecki – Zygmunt Skórzyński, *Historia nie tylko złudzeń: Październik 56* [Történelem, nem ármítás. 56 októberére]. Közli: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* [1956 októberére. Az első repedés a rendszeren. Lázadás, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

Sopot, 1956. augusztus 12. Miss Sopot szépségkirálynő-választás a jazzfesztivál zárásaként.

Lengyelország,
Częstochowa,
1956. augusztus
26. Körmenet a
Częstochowai
Szűzanya képé-
vel a Jasna-Góra-
i fogadalmak
ünnepsége alatt

Szeptember 1.

Magyarország. A reformistákhoz tartozó újságíró, Losonczy Géza a Művelt Népben közölt cikkében *de facto* a Magyar Dolgozók Pártja egész politikájának felülvizsgálatát követeli. A következő hetekben lendületet vesz és erőre kap a reformokat sürgető sajtókampány. Az egyetemisták ugyancsak aktivizálódnak, nem csupán Nagy Imre visszatérését, hanem szabad választásokat és a szovjet csapatok kivonását követelve.

Szeptember

Lengyelország. A varsói Żerańban található Személygépkocsi-gyárban (FSO) létrejön az első munkástanács. A tanácsok akkoriban közkedvelté váló mozgalmának egyrészt képviselőket kell biztosítania a vállalatok személyzetének, másrészt – ezen keresztül – kedvező hatást gyakorolnia azok gazdasági eredményeire. A LEMP Üzemi Bizottságának elnöke és a Żerań munkások vezetője, Lechosław Goździk kapcsolatot létesít a reformista beállítottságú diákokkal és értelmiségiekkel.

Lechosław Goździk:

Ami érdekes, hogy ezeken az első választásokon, amelyekre az FSO-ban került sor, semmifajta jelentősége nem volt annak, hogy valaki párttag vagy pártönkívüli, az embereket az irántuk érzett tisztelet, a felkészültség és az alapján választották, hogy mire voltak képesek a gyárért. És a választások eredménye olyan volt, hogy az a párttagok és a pártönkívüliek arányát tükrözte a dolgozók között. [...]

Nem alaptalanul reménykedtünk hát, hogy [a gyár] valódi gazdáivá válunk. [...] Senki sem gondolt akkor arra, hogy kapitalizmust lehet építeni. Csak egy öngyilkos találhatott volna ki akkoriban ilyesmit, de tőke egyébként sem volt.

Varsó

→ Lechosław Goździk, *Byliśmy u siebie w domu* [Nálunk otthon voltunk]. Közli: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* [1956 októbere. Az első repedés a rendszeren. Lázadás, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

Szeptember 15.

Kína. Megkezdődik a Kínai Kommunista Párt Kongresszusa Pekingben, amelyen Edward Ochab is részt vesz. Ochab támoga-

tást keres a LEMP tervei számára, amelyek az önállóság körének szélesítését célozzák az SZKP-val szemben.

Edward Ochab:

Tárgyaltam a négyesfogattal: Mao Ce-Tunggal, Csou En-lajjal, Csou Féval és Liu Sao-csival. Kijelentéseim lényegében arra irányultak, hogy Lengyelországban mi magunk akarjuk intézni a saját ügyeinket. Többek között megemlítettem, hogy be akarjuk emelni Gomulkrát a vezetőségre és valamilyen mértékben el akarjuk simítani azokat a kellemetlenségeket, amelyeket neki okoztak, aminek a jelenlegi helyzetben konszolidálnia kellene és meg kellene erősítenie a pártunkat. A kínai elvtársak nagy rokonszenvvel viseltettek az ügyünk iránt.

Peking

→ Teresa Torańska, *Oni* [Ők], Warszawa, 2004.

Szeptember 27.

Lengyelország. Megkezdődnek a poznańi események résztvevőinek több alkalommal elhalasztott perei. A nyugati megfigyelők reakcióitól félve a hatóságok nem sztrájkjal vádolják a munkásokat, hanem „huligán cselekményekkel”. Figyelmet érdemel az ügyvédek magatartása, akik – a sztálini korszak bírósági eljárásaival ellentétben – valóban a saját ügyfeleik védelmében járnak el.

Ismeretlen vádlott ügyvédjének beszédéből a „Kilencek perében” – gyorsírással készült jegyzőkönyv:

Tudom, hogy a vád a vádlottak padján ülők mindegyikének a személyes felelősségi körét kiderítve akarja keretek közé szorítani ezt a pert. De mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy ezek az emberek nem az égből pottyantak ide [...], hanem [...] valami indíték vezette őket az utcára, és mi ezekre az indítékokra akarunk rámutatni. Tudjuk, hogy június 28-a nem egy szokásos nap volt. [...]

Itt, ebben a teremben, miért ne tudnánk őszinte választ találni arra a kérdésre, honnan jöttek ezek az emberek, miért ment ki aznap fél Poznań az utcára?

Poznań

→ PANAWOP, sygn. P.III-93, Materiały J. Sandorskiego, teczka 8, k. 333–343. Idézi: *Poznański Czerwiec 1956. Wybór dokumentów* [Az 1956-os Poznańi Október], 1. kötet, vál. és szerk. Stanisław Jankowiak – Rafał Kościński – Edmund Makowski – Rafał Reczek, Poznań, 2012.

Poznań, 1956.
szeptember 27.
Az egyik kirakat-
per a júniusi ese-
mények után.

Október 6.

Magyarország. Rajk László belügyminiszter exhumációja és újratemetése, akit 1949-ben – a Közép-Európa országain végigsópró tisztogatási hullám során – a Titóval létesített kapcsolatok hamis vádjai alapján ítélték halálra. A temetésen, amely a Gerő Ernő politikájával szembeni elégedetlenséget kifejező tüntetéssé alakul át, 100 ezren vesznek részt.

Nagy Elek, esztergályos, szövetkezeti vezető a csepeli gyárban:
A Rajk-temetésre a vállalat úgy készült fel, hogy három ember [...] képviseli a szerszámgépgyárat, és mi dolgozunk tovább nyugodtan, nem megyünk el. És ebből lett egy palotaforradalom. Mi az, hogy nem megyünk el egy mártír temetésére? [...]

Végül az történt, hogy leállítottuk a gépeket, lementünk a mosdóba, és az egész műhely otthagyta a gyárat. Adjanak igazolatlant! És kivonultunk. Talán nem is annyira Rajk emlékéért akartuk mi megtisztelni, hanem ki akartuk fejezni, hogy elégedetlenek vagyunk a pillanatnyi irányítással, a vezetéssel, a politikai helyzettel. [...] Csepelről körülbelül ezer ember jött el a temetésre.

Budapest, október 6.

➔ *A forradalom emlékezete. Személyes történelem*, szerk. Molnár Adrienne – Körösi Zsuzsanna – Keller Márkus, Budapest, 2006.

ULLSTEIN BILD VIA GETTY IMAGES

AP PHOTO / EAST NEWS

Budapest, 1956.
október 6. Apró Antal, a Minisztertanács elnökhelyettese beszédet mond Rajk László temetésén.

Széll Jenő, művészettörténész, Magyarország volt bukaresti nagykövete:

A Rajk-temetés rettenetes volt! [...] Özönlöttek a komor arcú emberek, óriási tömegben. Ez valami olyasfajta dolog volt, ami Budapesten nagyon ritkán van: jönnek az emberek, egymásra néznek az ismerősök, üdvözlik egymást, de nem alakulnak ki tracsoló körök, mint ma egy protokoll temetésen. [...] Ott hangzott el az „Eltvársak, soha többé!”, amely ma torz viccnek hat, de ekkor én hosszú évek után először kaptam sírögörcsöt. És nem én voltam az egyetlen, aki ilyen állapotba került.

Budapest, október 6.

➔ *A forradalom emlékezete. Személyes történelem*, szerk. Molnár Adrienne – Körösi Zsuzsanna – Keller Márkus, Budapest, 2006.

Budapest, 1956.
október 6.
A rehabilitált Rajk László újratemetése.

Október 9.

Lengyelország. Egyetemi gyűlés a varsói Műegyetemen a munkázemek küldöttségeinek részvételével. A résztvevők demokratizálódást követelnek, munkásellenőrzést az üzemek működése felett, valamint a politikai élet nyíltságát – többek között a LEMP vezetősége és Gomulka tárgyalásainak nyilvánosságra hozását. Az egyetemisták határozata a „Po Prostu” [Egyenesen] című lapban jelenik meg.

Lechosław Goździk:

A Műegyetem előtt [i tér] színültig tele emberrel, mivel nem fértek el, bemegyünk az aulába, alig jutunk be. És itt ordítások, fütyök, kiáltások, takarodj! [...] Ezt a gyűlést az egyetemisták szervezték, ez volt az első gyűlés a Műegyetemen, meghívták a hivatalosságokat. [...]

Kimentem és állok mint egy fajankó a pódiumon [...], ők meg üvöltöttek, fütyögtek. A végén elöntött a harag és én is elkezdtem fütyülni. Csakhogy én a mikrofonba fütyültem, és az én fütyömnek hatványozott ereje volt. Felnézek, befejezték a fütyögést és figyelik, mi történik. És akkor először azt mondtam, hogy fütyülni minden balek tud, ahogy én is; de rögtön utána megkérdeztem: vajon ki kell-e használnunk a lehetőséget, amely az országban kínálkozik, vagy elfütyögjük ezt a lehetőséget? Ha akarjátok, fütyülhetünk tovább. Ha nem, hadd beszéljek. Akkor azt hallom: Hadd beszéljen! És elkezdtem beszélni. [...] Arról, hogy mi történt ebben az országban, mit csinálunk nálunk, Żerańban, mit kellene véghezvinni – szerintem – ebben az országban. Na és egyetértettünk. [...] Elénekeltek, hogy „Lengyelország még nem veszett el” és hazamentünk. [...]

Valamifajta belső meggyőződés fogott el, hogy ennek sikerülnie kell, hogy egyszerűen nincs más lehetőség. Egyébként a kormányzók köre még sohasem találkozott ilyesmivel. [...] Ez a munkások hamisítatlan mozgalma volt, akikre a hatalom hivatkozott, munkázemi mozgalom.

Varsó, október 9.

- Lechosław Goździk, *Byliśmy u siebie w domu* [Nálunk otthon voltunk]. Közli: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* [1956 októbere. Az első repedés a rendszeren. Lázadás, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

Október 12.

Lengyelország. Władysław Gomulka részt vesz a LEMP KB Politikai Bizottságának ülésén. Gomulka bírálja az addigi gazdaságpo-

litikát, és felhívja a figyelmet a lengyel-szovjet viszony rendezésének szükségességére.

Władysław Gomulka felszólalásából a LEMP KB Politikai Bizottságának ülésén:

Jelenleg életünk egész folyamatának ennek az újnak az alapelveiből kell kiindulnia, a demokratizáció gondolatából, bármilyen viszálylás a régihez csak rosszabb eredményeket hozhat. A népet, ha bizalma megrendült, lehet igazgatni szuronyokkal, de aki ilyen eshetőségre adja a fejét, az afelé tart, hogy mindent elveszítsen. Nem térhetünk vissza a régi módszerekhez.

Varsó, október 12.

- Gomulka i inni. *Dokumenty z archiwum KC 1948–1982* [Gomulka és a többiek. A KB archívumának dokumentumaiból 1948–1982], vál. és szerk. Jakub Andrzejewski [Andrzej Paczkowski], London, 1987.

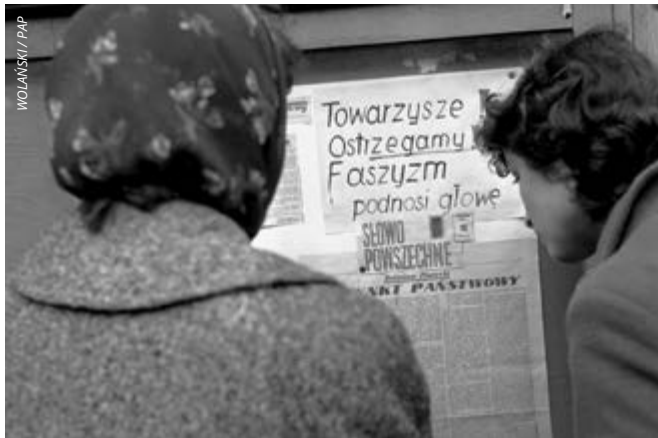
Mieczysław Jastrun:

Gomulka visszatérése a politikai életbe kimerítően tárgyalt téma. Elismerem, hogy nem viseltetek bizalommal sem a Gomulka körüli felhajtás iránt, ahogy azt sem tudom, mihez fog most kezdeni. Számomra mindez annak próbája, hogy helyreállítsák egy kompromittált ügy tekintélyét. [...]

Hogyan tovább? Az országban forradalom előtti hangulat, feszültség, várakozás. Egyesek orosz provokációtól tartanak.

Varsó, október 16.

- Mieczysław Jastrun, *Dziennik 1955–1981* [Napló 1955–1981], Kraków, 2002.

Varsó, 1956. október 16. Bolesław Piaseknek a „Słowo Powszechne” című katolikus lapban megjelent *Instynkt państwowy* [Állami ösztön] című cikke, amelyet a Varsói Egyetemen egy táblára függesztettek ki. A felirat: „Eltársak! Figyelem! A faszizmus felütötte a fejét!”.

Október 16.

Magyarország. Rajk újratemetése után a kedélyek nem csillapodtak le. A pártvezetőség igyekszik elhíttetni az emberekkel, hogy képes a változásokra. A válság elmélyül, többek között a Lengyelországból érkező hírek hatására, amelyek a szovjet hadsereg várható beavatkozásáról szólnak. Létrejön a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ).

Kiss Tamás, a MEFESZ egyik alapítója:

Az auditorium maximumban a katedrán volt egy hosszú asztal, és nem ült mögötte senki. [...] Fölvonultunk az emelvényre. [...] Csend. S akkor mondom, hogy a diákgyűlést megnyitjuk. [...] Ez annyira spontánul jött, hogy egy-két órával korábban meg sem fordult az agyunkban, hogy nagygyűlést tartunk, és nyolcszáz egyetemi hallgató előtt beszélünk. Így hozta a pillanatnyi helyzet. [...]

Egyszer csak föláll egy Putnik Tivadar nevű, nálunk három-négy évvel idősebb egyetemista [...]: „Ha követelitek ezeket a tanulmányi és szociális dolgokat, akkor követeljük Rákosi megbüntetését, Nagy Imre kormánya kerülését!” – és fölsorolt négy, öt, hat politikai követelést. Először döbbszent csend lett, majd hurrázás. Akkor megeredtek a nyelvek, egymás szavába vágva – nem győztem a szót megadni – jelentkeztek, és mindenki bedobott valami újabb politikai követelést.

Szeged, október 16.

➔ „Pontosan tudtam, mire számíthatok”. Molnár Adrienne interjúja Kiss Tamással, OSZK - 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 2000, http://server2001.rev.hu/oha/oha_document.asp?id=455&order=2#fnj_3, [Hozzáférés: 2017.07.03.]

Október 18.

Lengyelország. A szovjet nagykövettől Edward Ochab tudomást szerez arról, hogy másnap Lengyelországba érkezik a legmagasabb szovjet vezetők küldöttsége. Moszkvát nyugtalanítja a Visz-tula partján kialakult politikai helyzet, a lengyel – szovjet viszony megváltoztatására vonatkozó jelszavak, valamint a LEMP vezetőségében várható személyi változások. Az SZKP KB Elnöksége tájékoztatja Kínát, Csehszlovákiát, Romániát, Magyarországot, Bulgáriát, Albániát és az NDK-t a Lengyelországgal szembeni fellépésről.

Az SZKP KB Elnökségének táviratából:

Nemrégiben a LEMP vezetőségében heves vita alakult ki a LEMP fellépésének értékeléséről, és azokról az eszközökről, amelyeket ezzel kapcsolatban alkalmazni kell. Ez a konfliktus nem érinti a párt és az állam bel- és külpolitikájának alapelveit, valamint a párt vezetőségének összetételét. Mivel a lengyelországi helyzet alapvető jelentőségű a szocialista tábor, és különösképpen a Szovjetunió szempontjából, a LEMP vezetőségében kialakult helyzet nagy nyugtalanságot

A „Szabadság” című lap borítója a MEFESZ szegedi nagygyűléséről készült képpel, 1956 októberéből.

kelt bennünk. Ilyen körülmények között az SZKP KB küldöttség delegálását tartja szükségesnek Lengyelországba, amely Hruscsov elvtársból, [Lazar] Kaganovics, Mikojan és [Vjacseszlav] Molotov elvtársakból áll.

Moszkva, október 18.

- ➔ Shen Zhihua, *Rola Chin w rozwiązywaniu kryzysu październikowego 1956 r. Analiza postawy Chin wobec wydarzeń w Polsce i na Węgrzech* [Kína szerepe az 1956. októberi válság megoldásában. Kína fellépésének vizsgálata a lengyelországi és magyarországi eseményekkel kapcsolatban], „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, 2005, 5. k., 4. sz.

Október 19.

Lengyelország. Éjszaka a szovjet katonai bázisokról (Dél-Sziléziából és a Nyugati Tengeremlékről) két hadosztály indul el Varsó felé. Ugyancsak a főváros felé tart a Varsói Katonai Körzet hadserege, amely a Nemzetvédelmi Minisztérium vezetője, Konstanty Rokossowski irányítása alatt áll. 7 órakor az Okęcie reptéren leszáll a szovjet küldöttség gépe, Nyikita Hruscsoval az élen. A küldöttség, amely a lengyel hatóságok meghívása nélkül érkezik, az SZKP KB Elnökségének tagjaiból áll.

Władysław Gomułka:

A szovjet elvtársak, különösen Hruscsov elvtárs már a reptéren demonstrációba fogott. [...] Miután kiszállt a repülőgépből, Hruscsov először a szovjet tábornokokat és Rokossowski marsallt köszöntötte, figyelemre sem méltatva a LEMP KB Politikai Bizottságának tagjait és a kormány képviselőit. Ezt követően a lengyel küldöttség elé lépett és emelt hangon rákiáltott Ochab elvtársra, hogy: „Etot nomer nye projgyot!” [orosz, 'ez a mutatóvány nem fog sikerülni'], az ujjával alpári stílusban megfenyegetve őt. Mi erre nyugodtan reagáltunk, nem akarva nyilvánosan, a szovjet tábornokok és vezetők jelenlétében botrányos jelenetet rendezni.

Varsó, október 19.

- ➔ *Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacją Komunistycznej Partii Chin i PZPR [Feljegyzés az 1957. január 11-12-én, a Kínai Kommunista Párt és a LEMP küldöttsége között folytatott tárgyalásokról]. Közli: Andrzej Werblan, *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* [Władysław Gomułka tárgyalásai Csou En-lajjal], „Dzieje Najnowsze”, 1997, 29. évf., 4. füzet.*

Lengyelország. Fél kilenc körül Belwederben megkezdődnek a szovjet küldöttség tárgyalásai a lengyel féllel, többek között Edward Ochabbal és Władysław Gomułkával. Hruscsov elégedetlenségét fejezi ki a LEMP vezetőségében tervezett személyi változásokkal kapcsolatban. A tárgyalás megszakad, a lengyel fél a VIII. Plénum megnyitójára megy.

IRENA JAROSIŃSKA / OŚRODEK KARTA

Varsó, 1950-es évek. Társadalmi munka.

Władysław Gomułka:

A Belwederben Hruscsov elvtárs egyből nyilatkozatot tett: „Elszántuk magunkat az ügyeitekbe való durva beavatkozásra és nem engedjük meg, hogy a terveitek megvalósuljanak”. Ezzel a diktátummal szemben azt mondtam neki, hogy nem fogunk tárgyalni, amíg le nem veszi a revolvért az asztalról – mert ott van, amíg vissza nem vonja a fegyverét.

Varsó, október 19.

- Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacjami Komunistycznej Partii Chin i PZPR [Feljegyzés az 1957. január 11-12-én, a Kínai Kommunista Párt és a LEMP küldöttsége között folytatott tárgyalásokról]. Közli: Andrzej Werblan, *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* [Władysław Gomułka tárgyalásai Csou En-lajjal], „Dzieje Najnowsze”, 1997, 29. évf., 4. füzet.

Lengyelország. 10 óra: A Minisztertanács Hivatalának épületében, az Ujazdowski sugárúton megkezdődik a LEMP KB VIII. Plénumának ülése. A KB tagjává választják Władysław Gomułkát. A Plénum úgy dönt, hogy a szovjet féllal való tárgyalásokat a Politikai Bizottság, valamint Gomułka fogja vezetni. A tanácskozást egy nappal későbbre halasztják. A tárgyalásokat a Belwederben délután újratekrik.

Anasztaz Mikojan, az SZKP KB Elnökségének tagja:

Alábecsülik a veszélyt. Lengyelországban párt- és szovjetellenes propaganda folyik. [...] A lengyel sajtó egyenlőségjelet tesz a sztálini időszak szovjet rendszere és a fasizmus közé. Nyugtalanással tölt el bennünket, hogy ez a helyzet Lengyelországban megingatja a szocializmusba vetett hitet és gyengíti bennünket.

Ha a baráti oldalon álltok, akkor mégis hogyan értsük a LEMP KB vezetőségében folyó tárgyalásokat a szovjet parancsnokok Lengyel Hadseregéből való eltávolításáról? [...] Ha nincs szükségetek a Varsói Szerződésre, mondjátok meg. Úgy látjuk, hogy a katonai együttműködésünk aláadására kerül sor.

Varsó, október 19.

- Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec-listopad '56 [A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi szerveinek dokumentumai. 1956. március–november], vál. és szerk. Marek Jablonowski és mások, Warszawa, 2009.

Władysław Gomułka:

A párt nem egységes, és ez visszaköszön más szervezetekben és az egész munkásosztályban. [...] A dolog lényege, hogy egyesítsük a

pártot, hogy újjáépítsük a párttagok bizalmát és a társadalomnak a párt vezetőségébe vetett bizalmát. [...] Minden oldalról hallani azokat a követeléseket, hogy a vezetőségbe új emberek kerüljenek. Tovább várni nem szabad. [...]

Ha úgy gondoljátok, hogy a Politikai Bizottságban végrehajtott változások a Szovjetunióval való barátság rovására mennek, akkor nagyon tévedtek. Ha elmulasztjuk ezeket végrehajtani, a párt eset fog esni, ami nehezen belátható következményekhez vezethet.

Varsó, október 19.

- Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec-listopad '56 [A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi szerveinek dokumentumai. 1956. március–november], vál. és szerk. Marek Jablonowski és mások, Warszawa, 2009.

Lengyelország. A tárgyalások menetét időnként megszakítják a katonai alakulatok előrenyomulásáról és a varsói helyzetről érkező hírek. 14 óra után Roman Zambrowski, a LEMP KB Politikai Bizottságának tagja felolvassza egy közleményt: Varsóhoz szovjet és lengyel katonai alakulatok közelednek; miközben az FSO gyár munkásai az utcára vonulás mellett döntöttek, hogy megállítsák azokat. 16 óra körül Rokossowski marsall felolvassa a következő közleményt arról, hogy a munkásokat az utcára próbálják vinni, hogy körülzárják a várost. A Politikai Bizottság Zambrowskit és Giereket küldi a munkásokhoz, hogy lecsillapítsák a kedélyeket.

Rajz „Szeles az október, mint mindig” címmel. Felirat: „Trybuna Ludu – Rendkívüli melléklet – VIII. Plénum”.

HENRYK GRZEDEM PAP

Karol Modzelewski, a Varsói Egyetem történész hallgatója, az FSO-beli események résztvevője:

[Lechosław] Goździk azzal a javaslattal lépett elő, hogy töltsenek meg teherautókat homokkal, fogjanak benzines palackokat, kovacsolt elemeket (fémről készült félkészárut, amelyeket hatékonyabban lehet dobálni, mint a téglát), valamint zászlókat – vörös-fehért és vöröset – és torlaszolják el a Varsóba vezető utat. „Amikor a tank vezetője kinyitja a nyílást, elénekeljük az Internacionálét és a lengyel himnuszt. A mieink nem fognak löni. Ha pedig oroszok lesznek...” – itt széttárta a karját, értésünkre adva, hogy ez esetben marad a félkészáru és a benzin.

Varsó, október 19.

→ *Emocje rewolucji. Październik 56: wspomnienia świadków* [Forradalmi érzelmek. 1956 októbere: a szemtanúk visszaemlékezései], szerk. Jolanta Zarembina, „Polityka”, 45. sz., 2016. november 1.

Stefan Staszewski:

A Belbiztonsági Hadtesttől kiutaltak 800 fegyvert, néhány géppisztolyt és kézigránátot a Żerańi Személygépkocsigyárban alakult munkás milíciának. Az ipari üzemekben különféle önvédelmi csoportok alakultak, de csak ez az egy volt felfegyverezve [...] Ezeknek a munkásoknak kellett megszervezniük Varsó védelmét a lengyel egységekkel szemben, amelyeket Huszcza tábornok a tengeremléki körzetből indított Varsó ellen. Tőlük függetlenül a szovjet csapatok is Varsó felé tartottak, de távolabb állomásoztak, közvetlen veszélyt csak Huszcza tábornok csapatai jelentettek. A żerańi munkás milícia találkozott velük, azzal a feladattal, hogy politikai eszközökkel oszlassák fel ezt a hadsereget. A munkások elvegyültek a hadsereg soraiban, agitációba kezdtek és a hadsereg valóban megtorpant.

Varsó, október 19.

→ Teresa Torañska, *Oni*, AB Független Kiadó, Budapest, 1987. [A fordítást módosítottam – Danyi Gábor.]

Lengyelország. 19 óra: Hruscsov felolvass egy közleményt, mely szerint a LEMP Vajdasági Bizottságának első titkára, Stefan Staszewski a fővárosi munkáüzemek munkásait mobilizálja, a Politikai Bizottság korábbi összetételének támogatása céljából. A személyi ügyek „utcára való” kivitele a szovjet fél számára annak bizonyítékaként szolgál, hogy a LEMP lengyel vezetősége nem ura a helyzetnek.

20 óra körül újabb közlemény a szovjet és lengyel tankok Varsó felé történő mozgásáról. A szovjet fél bagatellizálja a helyzetet, jelezve, hogy „tervezett gyakorlatról” van szó. Úgy tűnik, patt-helyzet jön létre, egyik fél sem akar engedni.

Feljegyzés az SZKP KB küldöttségének a LEMP KB Politikai Bizottságának tagjaival folytatott tárgyalásairól:

Gomułka elvt.: *Meghallgathatjuk a véleményeket a lengyelországi belpolitikai helyzetről, de a végső döntés a mi ügyünk. Hruscsov elvt. beleavatkozik a mi ügyeinkbe és helytelenül azt állítja, hogy nem a barátság oldalán állunk.*

Kaganowicz elvt.: *Hruscsov egyedül a tények politikai értékelését adja.*

Gomułka elvt.: *Hruscsov azt mondta, hogy Rokossowski elvt. eltávolítása a Politikai Bizottságból a Varsói Szerződésből való kilépést fogja jelenteni.*

Hruscsov és Mikojan elvt.: *Igen.*

Varsó, 1956 októbere.
Lechosław Goździk a Żerańi FSO gyárban tartott gyűlésen.

Gomułka elvt.: Nincs jogotok bennünket fenyegetni. [...] Mit javasoltok?

Hruscsov elvt.: Helyre hozni a dolgot. Lépéseket tenni a közös ellenség ellen és újjáépíteni a Szovjetunióval való barátság politikáját. [...]

Gomułka elvt.: Nem látok más kiutat, mint amelyet felvázoltunk.

Varsó, október 19.

- *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* [A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi szerveinek dokumentumai. 1956. március–november], vál. és szerk. Marek Jabłonowski és mások, Warszawa, 2009.

Lengyelország. 21 óra körül Hruscsov váratlanul megváltoztatja álláspontját és elfogadja a lengyel feltételeket.

Feljegyzés az SZKP KB küldöttségének a LEMP KB Politikai Bizottságának tagjaival folytatott tárgyalásairól:

Hruscsov elvt.: Ülök magamban és azt gondolom – szeretnék megszabadulni a tanácsadóinktól a hadseregben és a KGB-ben. Nem makacsodhatunk, hogy maradjanak. [...] Elismerem, hogy azért jöttünk, hogy [...] befolyást gyakoroljunk rátok. [...] Úgy látom, hogy nem akartok ránk számítani és nem számítottok ránk. Meghózátkok a saját döntéseiteket, de tudnotok kell, hogy a felelősség a ti vállalatokat nyomja.

Gomułka elvt.: Tudjuk, hogy mi magunk felelünk a lengyelországi helyzetért.

Hruscsov elvt.: Én nem csupán a belpolitikai felelősségről beszélek, hanem az egész tábort érintő felelősségről. Hazatérünk és megvitatjuk a KB Elnökségével, hogyan tovább.

Varsó, október 19.

- *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* [A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi szerveinek dokumentumai. 1956. március–november], vál. és szerk. Marek Jabłonowski és mások, Warszawa, 2009.

Október 20.

Lengyelország. Éjjel 1 órakor a lengyel-szovjet tárgyalások véget érnek. Hruscsov elégedetlenségét fejezi ki a LEMP vezetőségének hozzáállása miatt. A szovjet küldöttség visszavonja a követeléseit, amelyekkel Varsóba érkezett, és reggel 7 órakor elrepül.

Varsó, 1956. október 20. Egyetemisták gyűlése a LEMP KB VIII. Plénumával kapcsolatban a Műegyetem aulájában.

Nyikita Hruscsov:

Nyugalanságok közepette távozunk. Nem csupán a saját országunkért felelünk, hanem az egész szocialista tábor politikájáért. [...] A Lengyel Népköztársaság megerősítése nem csupán a lengyel nemzet, de a miénk számára is öröm. És most arcul köptek bennünket, ráadásul jogtalanul.

Varsó, október 20.

- *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* [A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi szerveinek dokumentumai. 1956. március–november], vál. és szerk. Marek Jabłonowski és mások, Warszawa, 2009.

Lengyelország. A szovjet vezetőség Moszkvába történő visszatérése után felfüggesztik a katonai alakulatok Varsó felé nyomulását. A Plénumon Gomułka programbeszédet tart, amely magában foglalja a személyi kultusz és az elmúlt időszak gazdaságpolitikájának kritikáját. Gomułka ugyancsak hitet tesz a szocializmushoz vezető utak sokfélesége mellett. A KB-hez egyetemi és munkásküldöttségek érkeznek, hogy kifejezzék a személyi változások iránti támogatásukat. A Műegyetemen több, mint 20 ezer ember gyűlik össze.

Jerzy Stempowski a Jerzy Giedroycz írott levelében:

Felkerestem a Szabad Európa Rádiót, amelyet az országban lévő helyzet folyamatosan lázas igyekezetben tart. [...] Az, amit ott halottam, a legnagyobb nyugtalansággal töltött el. Úgy fest, hogy a helyzetnek – amely megszabadult a béklyóitól – már senki sem ura. Az ellenállásra állítólag Mao Ce-Tung buzdította a lengyeleket, akinél az utóbbi időben járt Ochab. A derűlátók örvendeznek e híreknek, mintha a dolog biztos volna és mintha Mao Ce-Tung szava aranyat érne, és nem csupán annak a kísérlete volna, hogy Lengyelországban abcès de fixation-t [francia, itt: 'bomlasztást'] végezzen és tehermentesítse a mandzúriai határt. Varsóban sokan azzal ábrándoznak, hogy az ország új szovjet megszállását nem teszi lehetővé a Moszkva és a Nyugat közötti helyzet, nem véve tudomást arról, hogy [...] a helyzet Nyugaton éppenhogy arra sarkallja Hruscsovot, hogy elfoglalja Varsót. Minden nagyon szép lehetne, ha a város elellenzéknek lenne valami fogalma arról, hogy mit lehet elérni, nem sodorva az országot újabb szerencsétlenségbe.

Bern, október 21.

- Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski, *Listy 1946–1969* [Levelek 1946–1969], 1. rész, Warszawa, 1998.

Jan Olszewski, jogász, a „Po Prostu” szerkesztőségének tagja:

Valamennyiünknek a legrosszabb képzettségű emberek jutottak eszébe. [...] Ez még mindig az 1944-es nemzedék volt. Lázasan intéztem a városban azokat a helyiségeket, amelyeknek a következő napokban kapcsolati pontokként vagy búvóhelyekként kell szolgálniuk a leginkább rászorulóknak. Nem tudom, hogy így neveztük-e, de ez felkészülés volt a konspirációba vonulásra – arra az esetre, ha beavatkozás következne be és a hatalmat szovjet marionettbábuk ragadnák magukhoz.

Varsó

- Jan Olszewski, *Czas „Po Prostu”* [„Egyszerűen” itt az ideje], „Karta”, 77. sz., 2013.

Október 21.

Lengyelország. A Plénum záró napja. A Központi Bizottság új Politikai Bizottságot választ, amelyben immár nem foglalnak helyet azok a politikusok, akiket a leginkább szovjet befolyás alatt állóként tartanak számon. A választáson elbukik a „natoliniak” által jelölt Konstany Rokossowski. Władysław Gomułkát a LEMP KB első titkárává választják.

Jan Józef Szczepański:

Csendes forradalmat éltünk át, vagy talán tökéletesen előkészített államcsíny. Gomułka ma a KB első titkára lett. [...] Az egész országban Gomułkát támogató gyűlések, amelyek abban különböznek az ilyen típusú korábbi rendezvényektől, hogy meggyőződéssel hozzák a határozataikat. Magyarországon vélhetően hasonló a történet.

Krakó, október 21.

- Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956* [Napló 1945–1956], 1. kötet, Kraków, 2009.

Jarosław Marek Rymkiewicz, költő, író és irodalomkritikus:

Gomułka nyilatkozatait hallgatva [...], mosolyogtam. Mert már tudtam, hogy hazudnak, hogy egy új szélhámosság kezdődik. Egy szavát sem hittem el [...]. És ez egy nagyon korai tudás volt, nagyon cinikus, sőt eléggé kellemetlen, különösen annak fényében, hogy hagyták magukat elragadni, akkor a fiatalok és az értelmiségiek is hagyták magukat elragadni.

Lódz, október 21.

- *Nieśmiertelny Stalin i złowieszcze więzienie nudy. Rozmowa z Jarosławem Markiem Rymkiewiczem (23 marca 1985)* [A halhatatlan Sztálin és az unalom baljósátát börtöne (1985. március 23.)]. Közli: Jacek Trznadel, *Hańba domowa. Rozmowy z pisarzami* [Itthoni gyalázat. Beszélgetések írókkal], Lublin, 1990.

Varsó, 1956. október 21. Sor az újságírók előtt.

MARIAN SOKOŁOWSKI / PAP

Władimir Malin, az SZKP KB Általános Osztálya vezetőjének munkafeljegyzéseiből az SZKP KB elnökségének üléséről:

Figyelembe véve a helyzetet, le kell mondani a fegyveres beavatkozásról és a türelmünkkel kitűnni.

Moszkva, október 21.

- Aleksander Oriechow, *Polska w 1956 roku widziana z Kremla i Starego Placu* [Lengyelország 1956-ban a Kreml és a Sztaraja tér szemszögéből]. Közlő: *Polski Październik 1956 w polityce światowej* [Az 1956-os Lengyel Október a világpolitikában], szerk. Jan Rowiński, Warszawa, 2006.

Csou En-laj, a Kínai Népköztársaság miniszterelnöke:

A KKP [Kínai Kommunista Párt] támogatta a [LEMP] október 21-ei állásfoglalását, amikor a [LEMP] VIII. Plénuma már saját döntéseket hozott. A fő érdem tehát a lengyel elvtársakat illeti, a KKP csak stabilizáló szerepet játszott.

Varsó

- *Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacją Komunistycznej Partii Chin i PZPR* [Feljegyzés az 1957. január 11-12-én, a Kínai Kommunista Párt és a LEMP küldöttsége között folytatott tárgyalásokról]. Közlő: Andrzej Werblan, *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* [Władysław Gomułka tárgyalásai Csou En-lajjal], „Dzieje Najnowsze”, 1997, 29. évf., 4. füzet.

Október 22.

Lengyelország. Az ügyész visszavonja a poznańi események résztvevőivel szembeni vádiratokat és felülvizsgálják a meghozott ítéleteket. Végül csak azokat az ítéleteket tartják fenn, melyeket a Biztonsági Hivatal tizedesével szemben elkövetett lincselés három résztvevőjével szemben hoztak.

Jan Nowak-Jeziorański:

A vádlottak padjára a munkások helyett a hatóságok kerültek. A bírósági eljárás lefolyása során nem csupán a valamifajta összeküvérsről szóló elméletek buktak meg, hanem a tüntetés állítólagos huligán jellegét érintő vádak is. Mindössze néhány elmarasztaló ítélet született, a büntetések mértéke nyhe volt.

München, október 22.

- Jan Nowak-Jeziorański, *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956* [Éteri háború. Visszaemlékezések 1948–1956], 1. kötet, Kraków, 1991.

Magyarország. Budapesti, miskolci, pécsi és soproni egyetemisták is csatlakoznak a MEFESZ-hez. Megfogalmazzák a követeléseiket és másnapra szolidaritás-tüntetést hirdetnek Budapesten.

Lipták Béla, egyetemista:

„A gyűlés úgy indult, mint ahogy a gyűlések általában. Mondják a magukét, mint a színházban, mi meg oda se figyelünk. [...] Valami kavargás van az elnöki emelvény mellett. A szundikálók felébrednek, a beszélgetők elhallgatnak. [...] Feszülten figyelünk, s ekkor egy hang halatszik a kavargásból: A szegedi MEFESZ-t képviselem, engedjete a mikrofonhoz. [...] Mindannyiunknak ugyanaz jár az eszében: Ez a srác megőrült! Minimum kicsapják az egyetemről, de lehet, hogy börtönbe kerül... Istenem, ez is megőrült! – fut át az agyamon, amikor Mécs Imi tapsolni kezd az előttünk lévő sorban...

A teremben teljes a fejetlenség... Riporterek érkeznek, filmfelvő gépek zakatolnak, reflektorok gyulladnak, s a kis szegedi kemény hangja betölti a termet: „Műegyetmisták, magyarok! Hozom a szegedi egyetemisták üzenetét, s hozom a Szegeden tanuló lengyel diákok üzenetét is! Nektek itt hazudnak! Lengyelországban most söpör végig a szabadság szele...” Aztán felolvassa a szegedi egyetemisták követeléseit, majd mintha elakadt volna, elcsuklik a hangja, már-már sírva fakad, mikor halljuk, hogy szaggatottan, majdnem dallam nélkül a Himnusz kezd énekelni. Mint benzinbe dobott láng, úgy terjed a teremben az ének, s mire végére érünk, új emberekké váltak ezek az átszellemült arcú, könnyes szemű, vigyázzba merevedett diákok...

Budapest október 22.

- Lipták Béla, *Amiről kevés szó esett. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*, Budapest, 1992.

A budapesti műegyetemisták gyűlésén megszavazott követelésekből:

1. Az összes szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük Magyarországról [...].
3. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével, a sztálinista Rákosi-korszak minden bűnös vezetőjét azonnal váltsák le. [...]
5. Általános, egyenlő és titkos választásokat követelünk az országban több párt részvételével, új nemzetgyűlés megválasztása céljából. Követeljük a munkásság sztrájkjogának biztosítását. [...]
9. Követeljük az iparban alkalmazott normák teljes revízióját, a munkások és értelmiség bérköveteléseinek sürgős és alapvető rendezését. [...]

Budapest, 1956.
október 22.
Budapesti
műegyetemisták
vonulása lengyel
és magyar
zászlóval.

11. Követeljük az összes politikai és gazdasági pereknek független bíróságon való felülvizsgálatát, az ártatlanul elítéltek szabadon bocsátását, rehabilitálását.

12. Teljes vélemény-, szólás- és sajtószabadságot [...] követelünk. [...]

15. A Budapesti Műszaki Egyetem ifjúsága egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki teljes szolidaritását a lengyel és varsói munkásság és fiatalság felé a lengyel nemzeti, függetlenségi mozgalommal kapcsolatban. [...]

E határozat az új magyar történelem hajnalán, 1956. október 22-én született, az Építőipari Műszaki Egyetem aulájában, több ezer hazáját szerető magyar ifjú spontán megmozdulásából.

Budapest, október 22.

→ A műegyetemisták 16 pontja, Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/bme16ps.htm> [Hozzáférés: 2017.07.07.]

Október 23.

Magyarország. Budapesten tüntetés zajlik a lengyelországi átalakulások támogatásának jegyében. Este több tízezer tüntetnek a Parlament előtt, ahol Nagy Imre mond beszédet. Ledöntik a Sztálin szobrot. Eldördülnek az első lövések – a rádió épületénél ÁVH-funkcionáriusok a tömegbe lőnek. Néhány óra leforgása alatt a felkelés az egész városra kiterjed.

Gömöri György, polonista:

Még nem volt fél három, de úgy látszott, az egész város tud már a tüntetésről. [...] Gyönyörű, derűs, sugaras őszi nap volt. [...] Olyan meleg volt, hogy ingujjban szalagáltam és mielőtt a menet megindult volna, levettem [...] a nyakkendőmet is. A tömeg ráérősen napozott, várta az indulást; valahol messze valaki trombitán az Isten, ki Lengyelt... játszotta. [...] Három óra: sietve karomra húzigtam a rendezői karszalagot és [...] szóltam, [...] hogy rövidesen indulunk. [...] Az élre futottam [...] és elindultunk.

A következő perceket csak versben lehet megírni [...]. Az emberek kihajoltak a környező házak ablakaiból, tapsoltak, nevettek, integettek, zászlókat lengtetek. [...] Kórusban rákezdünk az első jelszóra: „Függetlenség / szabadság!”, amit egymás után követett a többi: „Lengyelország utat mutat / kövessük a magyar utat”, „Új vezetést akarunk / Nagy Imrében bizalmunk” [...].

Budapest, 1956.
október 23.
A tüntetők
ledöntik a Sztá-
lin-szobrot.

Budapest, 1956.
október 23.
Tüntetőik Bem
József, a XIX.
századi lengyel-
magyar nemzeti
hős szobránál.

Elénekeltek a Himnuszt. Ekkorra már egy gombostűt sem lehetett volna leejteni a Bem téren [...]. A szobor talapzatán feltűnt Déry jellegzetes, kissé görnyedt alakja [...]. Egy kis, szemüveges emberkét pillantottam meg mellette; átvillant az agyamon, hogy ez Adam Wazyk. [...] Igen, ez biztosan Wazyk, olvastam az újságban, hogy meghívta Pestre az Írószövetség. „Halljuk Wazykot!” – ordítottam.

Budapest, október 23.

→ Gömöri György, *A forradalom sodrában*, „Magyar Füzetek” [1956], 9–10. sz., Párizs, 1981.

Adam Wazyk:

***Qui Tacent Clamant* [Aki hallgatásukkal kiáltanak]**

Veletek voltam aznap, mikor a Bem szobornál magyar és lengyel zászlók alatt ujjongtatok. Nem tudom, közületek ki él még és ki holt már, midőn elnémult minden, csupán a tűz ropog.

A nagy kavarodásban, Déry, te kerestél aggódva telefonon: bajom nem esett-e? s hallottam a hangod még a Parlamentnél, mint utolsó kiáltást az éterbe veszte.

Mi, lelkiismerete a történelemnek, hallgatunk – államérdek ez a néma beszéd... [...]

(Fordította Gömöri György)

→ Adam Wazyk, *Qui tacent clamant*, „Nowa Kultura”, 48. sz., 1956. november 24.

Zimándi Pius, író, pedagógus:

Az emberek olyan bátrak, hogy minden eddigi képzeletet felülmúl. Balra tőlem egy nagy hangú férfi kijelenti: „Eleget hallgattam három évig!” Biztos börtönben ült vagy internálótáborban. [...] Jobbra egy ősz ember ordítja nekivörösödve: „Ki az oroszokkal!” Semmi baja sem történik. Pár évvel ezelőtt pár évet ült volna ezért. [...]

Valahogyan érzik az embereken, hogy jelentősnek tartják az eseményeket. Vegyest szoronganak itt, jó részükben kokárdásan, nők, férfiak, fiatalok és öregek, egyszerűbb emberek és intellektuerek. A kommunistáknak sikerült megcsinálni a nemzeti egységet.

Budapest, október 23.

→ Zimándi Pius, *A forradalom éve. Krónika 1956-ból*, Budapest, 1992.

Angyal István, a felkelés egyik vezetője:

A tüzek fényénél láttuk, hogy a Bródy S. és Puskin utca sarkán egyenruhás, szuronyos alakok állnak, de tisztán nem lehetett látni [...], hányan vannak, milyen egyenruhát viselnek, jót akarnak-e vagy rosszat.

Ősszakaroltunk vagy tízen-tizenketten. [...] Amikor 5–6 lépésre értünk a sarokhoz, egy tiszt „szuronyt szegezz”-t vezényelt. Kinyitottuk az ingünket és azt kiáltottuk: „Ide löjtek!” Azután tovább énekelve mentünk tovább. A tiszt most „tüzet!” vezényelt, sortűz dördült, és a mellettem haladó bácsika összeesett. Mi azonban már összekeveredtünk a katonákkal, és tovább löni sem tudtak, mert egymást találták volna el. Beszélni kezdtünk hozzájuk, hogy ne lőjenek közénk, mert mi éppen olyan emberek vagyunk mint ők, és lehet, hogy az édesanyjuk is köztünk van, tehát saját véreiket ölik meg. [...] Ők a parancs kötelező teljesítéséről beszéltek, a szolgálati szabályzatról, mely előírja, hogy a népellenes parancsot végrehajtani nem szabad.

Budapest, október 23.

➔ Angyal István, *Angyal István saját kezű vallomása*, Budapest, 1991.

Lengyelország. A nemzetvédelmi miniszterhelyettes posztján Marian Spychalski váltja a „gázvezeték-tábornokot”, Kazimierz Witaszewskit. Ez megfelel a hadseregben uralkodó hangulatnak – a különböző egységek gyűlésein hozott határozatok azonban messzemenő változásokat követelnek: Rokossowski eltávolítását, az ártatlanul elítélt hivatalnokok rehabilitációját, a szovjet tanácsadók ügyének rendezését.

Létrejön a Haladó Katolikus Értelmiség Országos Klubja, amely nyíltan Gomułkát támogatja.

Tadeusz Mazowiecki:

Arról volt szó, hogy támogassuk, ami történt: ennek az áttörésnek meg kell történnie és ezt támogatni kell, ez nem az alkudozás pillanata, minden erővel meg kell védeni az átalakulást.

Varsó

➔ Tadeusz Mazowiecki – Zygmunt Skórzyński, *Historia nie tylko złudzeń: Październik 56* [Történelem, nem ámitás. 56 októbere]. Közli: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* [1956 októbere. Az első repedés a rendszeren. Lázdás, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

Budapest, 1956. október 23.

■ Tüntetők a parlament előtt.

Október 24.

Magyarország. Hajnali négy óra előtt a fővárosba benyomulnak az első szovjet tankok. Néhány ezer főnyi diák, egyetemista, munkás és katona fegyveres ellenállást fejt ki a Szovjet Hadserg csapataival szemben. Mire a felkelők elfoglalják a rádió épületét, az adásokat a Parlamentből sugározzák. A magyar hadsereg túlnyomó része passzív marad, bár van rá példa, hogy egyes csapatok különböző városokban részt vesznek a fellépések elfojtásában. A forradalom kiterjed a kisebb központokra, de az esetek többségében nem kerül sor harcokra. Nagy Imre elfoglalja a miniszterelnöki széket, aminek a pártvezetőség és a szovjet elöljárók szándéka szerint a kedélyeket kell lecsillapítania.

Nagy Imre 12 óra 10 perckor a rádióban elhangzott beszédéből: Budapest népe! [...]

Minden lehetősége megvan annak, hogy politikai programunkat a magyar népre támaszkodva, a kommunisták vezetésével a kormány megvalósítsa. A program lényege – mint tudjátok – a magyar közélet széles körű demokratizálása, a szocializmus építésében a mi nemzeti sajátosságainknak megfelelő, magyar út megvalósítása, nagy nemzeti céljainknak, a dolgozó tömegek életkörülményeinek gyökeres megjavítása. Ahhoz azonban, hogy a munkához

közös erővel, veletek együtt hozzáláthassunk, a legelső dolog a rend, a fegyelem, a nyugalom megteremtése. A békésen tüntető magyar ifjúsághoz csatlakozva ellenséges elemek félrevezettek sok jóhiszemű dolgozót, a népi demokrácia, a néphatalom ellen fordultak. [...]

Bízatom abban, hogy a múlt hibáin tanulva megtaláljuk a helyes utat hazánk felvirágoztatására!

Budapest, október 24.

➔ „Népújás”, 1956. október 25. (Kötetben: *A forradalom hangja*, szerk. Varga László, Budapest, 1989.)

Lengyelország. Az üdvrivalgásokkal fogadott Gomułka 300 ezer ember előtt mond beszédet a varsói Felvonulás téren. A közhangulat dacára a gyűlésezés és a tüntetések véget vetésére szólít fel, félelmet táplálva egy elemi erejű mozgalommal szemben, amelyet nem lehet majd pártellenőrzés alatt tartani. Minderre az egész országra kiterjedő több ezres tüntetések kontextusában kerül sor, amelyek Gomułka beszéde után fokozatosan kezdenek kihunyni.

Władysław Gomułka varsói nagygyűlésen mondott beszédéből: Biztosítéket szereztünk Hruscsov elvtárstól, hogy a lengyel földön tartózkodó szovjet csapatok két napon belül visszatérnek az állomásozási helyükre, amelyeken a nemzetközi egyezmények alapján és a Varsói Szerződés keretében tartózkodnak. [...]

Eltársak! Az idő szorít. A pártnak neki kell látni a gazdaság és az államélet nehéz, mindennapi ügyeinek megoldásához.

Azzal a felhívással fordulunk ma Varsó dolgozó népéhez és az egész országhoz: elég a gyűlésezésből és a tüntetésekből! Itt az ideje feléledt hittel és azzal a tudattal visszatérni a mindennapi munkához, hogy a párt a munkásosztállyal és a nemzettel egységben új úton vezeti el Lengyelországot a szocializmushoz.

Varsó, október 24.

➔ „Trybuna Ludu”, 298. sz., 1956. október 25.

Wiktor Nowakowski, a „Termelés” munkaszövetkezet elnöke: Ma részt veszek a Kultúra Palotája előtti hatalmas gyűlésen. Gomułka mond beszédet. A hallgatóság helyesen reagál, mert például abban a pillanatban, amikor Gomułka Hruscsov ígéretéről beszél a szovjet csapatok saját bázisukra történő visszavonásáról, csend lesz. Itt-ott tapsok – az elégedettség jelei. Általában: cso-

Budapest, 1956 októbere. Felkelők a főváros utcáin.

dálkozást kifejező hallgatás, hogy egyáltalán miért indultak meg a szovjet alakulatok a bázisokról Varsó felé? Most még a hülye is megérti, hogy a szuverenitásról idáig szót sem lehetett ejteni.

Varsó, október 24.

→ Wiktor E. Nowakowski, *Okruchy systemu* [A rendszer morzsái], „Karta”, 76. sz., 2013.

Jacek Kuroń, a Varsói Műegyetem Lengyel Ifjúsági Szövetségének (LISZ) elnöke:

Azt mondtuk magunknak: épp most rekeszti be a forradalmat, a vezér magához ragadta a hatalmat. [...] A gyűlés után visszatértünk a LISZ Oktatásügyi Vezetőségéhez. Mindannyian dühösek voltunk. Ez az „elég a gyűlésezésből”, bár magunk is borzasztóan elfáradtunk a gyűléseken, teljesen felhőborított bennünket. Csak ennyi mondandója volt számunkra?

Varsó, október 24.

→ Jacek Kuroń, *Wiara i wino* [Hit és bor], Warszawa, 1990.

Stanisław Kuziński, a LEMP Varsói Bizottságának második titkára:

Miután a gyűlés hivatalosan véget ért, a résztvevők két csoportra oszlottak. Az első, felettebb engedetlen csoportot [...] Goździk [...] az Alkotmány térre és a Varsói Műegyetem elé vezette, ahol az lassan, magától feloszlott. A másik, néhány ezres csoport az Ujazdowski sugárúton haladt azzal a szándékkal, hogy kövekkel megdobálja a Szovjet Nagykövetséget. Felforgató kísérlet volt ez, hiszen alighogy sikerült nagy nehezen megegyezésre jutni a szovjet küldöttséggel. Jól jöttek akkor a munkásoknak a Varsói Bizottság közelében, a Rózsák sugárútján és a Chopin utcában gyülekező csoportjai, akik nyomdafestéket nem tűrő felkiáltásokkal elvegyültek a tömegben és teljesen feloszlatták azt.

Varsó, október 24.

→ Stanisław Kuziński, *Zwrot '56 z perspektywy Komitetu Warszawskiego* [Az 1956-os fordulat a Varsói Bizottság szeméjén], „Dziś”, 10. sz., 1996.

Jan Józef Szczepański:

Tragikus felkelés Budapesten.

Ma két, a jelenleg uralkodó hangulat szempontjából jellegzetes tüntetés. Gyűlés Gomulkával Varsóban, teli igazi lelkesedéssel és taktikus nyilatkozatokkal, amelyeket a hallgatóság tökéletesen ért, este pedig tüntetés a magyar nagykövetség előtt a felkelőkért

WŁADYSŁAW SZCZEPAŃSKI / FORUM

– amelyet súlyosan elítélnek egy rádióközleményben. Gomulka nem mindennapi ügyességgel egyensúlyozik a kötélén. [...]

A nemzetet az erkölcsi romlástól féltő hangulat eltűnt. Néhány napja az embereket mintha kicserélték volna. Este a Planty parkban huligánok és tipikus fácánok [színes ruhába öltözött fiatalok] csoportját láttam, akik lázasan vitatták a legutóbbi eseményeket. Az embereknek igazi abrakkal kell táplálniuk az érzéseiket. Csak nehogy a fikció világába taszítson bennünket vissza a helyzet.

Krakkó, október 24.

→ Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956* [Napló 1945–1956], 1. kötet, Kraków, 2009.

Lengyelország. A Szejm új választási eljárást dolgoz ki. Az eddigi, a szavazást pusztán formalitássá egyszerűsítő rendszerrel szemben, a gyakorlatban lehetővé válik, hogy a jelöltek száma nagyobb legyen a betölthető helyekénél. A választásokat, amelyeket eredetileg decemberben kellett volna megtartani, 1957. január 20-ára írják ki.

Varsó, 1956. október 24. Władysław Gomułka beszédét mond a Felvonulás téren.

Október 25.

Magyarország. ÁVH-s egységek a Parlament előtt vérfürdőt rendeznek (több mint száz halálos áldozattal a tüntetők oldalán). Moszkva jóváhagyásával Gerő helyére a sztálinista időszakban bebörtönzött Kádár János lép. Nagy Imre a szovjet csapatok kivonását követeli.

Mikojan és Szuszlov jelentése az SZKP Központi Bizottságának: Nagy Imre elvtárs kérte, növeljük a Budapesten tevékenykedő csapataink létszámát, elsősorban a gyalogságét. Malinyin elvtárs megígérte a magyar elvtársaknak, hogy növelni fogjuk a Budapesten a rend helyreállításában tevékenykedő csapataink létszámát. [...] A városban nem csendesedik a lövöldözés. A szovjet csapatok géppuskával, PPS-sel [Sagin-féle dobtáras géppisztollyal], s gyakran a harcokcsik ágyújával viszonozzák a házak tetejéről és felső emeleteiről rájuk leadott egyes lövéseket. [...]

Budapest, október 25.

→ A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról, szerk. Gál Éva és mások, Századvég – 1956-os Intézet, Budapest, 1993.

Pákh Tibor jogász, fordító:

Én az Országház előtt sebesültem meg. [...] Hát az nem sortűz volt, hanem egy folytatólagos, huzamos vérengzés. [...] Elmenekülni

nem lehetett. [...] Amikor egy kicsit elállt a tüzelés, akkor én sokadmagammal bemenekültem az Országház déli bejáratának árkája alá. [...] Dugig volt az árkád. Zörgettem, hogy engedjenek be bennünket, mert az Akadémia utca torkolatából is lőttek. [...] Mikor a tüzelés egy kicsit megszűnt megint, akkor mi újra próbáltunk menekülni, mert pont szemben voltunk ezzel a páncélkocsival. És én akkor sebesültem meg az Akadémia utca torkolatába beállított páncélkocsiról leadott lövésektől, és egy darabig feküdtem a halottak között, később bemenekültem a felvonulási épületbe.

Budapest, október 25.

→ Pákh Tibor-interjú. Készítette Balázs Eszter 1997–1998-ban, OSZK – 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 690. sz.

Pavel Tigrid, cseh író:

A szovjet tankok acél hernyótalpai az utcák kövezetén haladtak a tragédia utolsó felvonásában, és mi Csehszlovákiában még a kisujjunkat sem mozdítottuk. Amikor a kommunista Lengyelországban az emberek pénzt gyűjtöttek gyógyszerre és véradást szerveztek a forradalmároknak, a csehek a meccsek végeredményére fogadtak, Pozsonyban meg hokimeccsre mentek.

New York

→ Pavel Tigrid, *Marx na Hradčanech* [Marx a Hradzsinon], Brno, 2001.

NDK. Az NSZEP első titkára, Walter Ulbricht, a közbiztonsági miniszterrel, Ernst Wollweberrel folytatott tárgyaláson a lengyel biztonsági apparátust olyan intézkedések elmulasztásával vádolja, amelyek megakadályozhatták volna Gomułka visszatérését a hatalomba.

Október 26.

Lengyelország. Gomułka küldöttei, Władysław Bieńkowski és Zenon Kiszko látogatást tesznek Komańczában, az 1953 szeptembere óta házi őrizetben tartott Stefan Wyszyńskinél, és tudomására hozzák az első titkár döntését a szabadon bocsátásáról.

Stefan Wyszyński bíboros:

9 órakor a komańczai kolostornál Władysław Gomułka megbízásából jelentkezett Zenon Kliszko, az igazságügyi miniszter helyettese és Władysław Bieńkowski képviselő [...]. Ismertették az országot

A magyar felkelők és a Szovjet Hadsereg között folyó harcok elől menekülő városiakok.

HENRI CARTIER-BRESSON / MAGNUM PHOTOS / PHOTO: OLYFER

gazdasági-társadalmi helyzetét, valamint a bel- és külpolitikai helyzetet. Valamennyi megállapítás megkívánja, hogy az országban a lehető leghamarabb lecsillapodjanak a kedélyek. Władysław Gomułka úgy véli, hogy az Egyház-Állam viszonyának területén a legnagyobb társadalmi nyugtalanságot a Prímás jelenlegi helyzete kelti. És azért küldte őket a Párt Titkára, hogy meghallgassák a Prímás véleményét. A válaszom: „A véleményem három éve nem változott: Lengyelország Prímásának Varsóban van a helye”.

Komańcza, október 26.

→ Stefan Wyszyński, *Zapiski więzienne* [Feljegyzések a börtönből], Warszawa, 2006.

Október

NDK. Az elmúlt időszakban mintegy 21 ezer üldözött személyt részesítenek kegyelemben vagy rehabilitálnak (bár a többségük nem politikai fogoly, hanem náci volt). Közéjük tartoznak többek között az NSZEP politikusai: Anton Ackermann, aki a maga idejé-

ben a szocializmushoz vezető német utat támogatta, Max Fechner volt igazságügyi miniszter, akit azután tartóztattak le, hogy szembezállt az 1953-as munkásfelkelés résztvevőit ért megtorlással.

Október 28.

Magyarország. Kihirdetik a tűzszünetet. A kormány elismeri, hogy a lezajlott események nem ellenforradalmi, hanem demokratikus és nemzeti jelleggel bírnak.

A Corvin közű felkelő csoport fegyverszüneti feltételei:

A Szovjet Hadsereg Parancsnokságának

[...] Ellenünk csak az ÁVH egy része harcol és a hazánkban lévő szovjet haderőnek Budapesten bevetett része. Elítéljük azokat a kormányférfiainkat, akik pozícióik megvédése érdekében az Önök fegyvereit kérték segítségül. Testvérgyilkosnak tekintjük az ÁVH-t, akik kiprovokálták a fegyveres felkelést és az esztelen vérengzést. De nem tudjuk megérteni Önöket sem, hisz mi nem vagyunk külső ellenség, csak a jogait jogosan követelő elnyomott nép. [...] Miért harcolnak ellenünk? Miért folyik orosz vér a mi belügyeinkért? [...] Bizzák reánk ezt a harcot, és mi becsületesen megvívjuk jogainkért, ami minden embert meg kell, hogy illessen. [...]

Követeljük, hogy a szovjet hadsereg szüntesse be az ellenséges magatartást, vonuljon vissza támaszpontjaira, és folyó év december 31-ig hagyja el hazánkat.

Budapest, október 28.

→ Pongrácz Gergely, *Corvinköz* – 1956, Budapest, 1989.

Október vége

Lengyelország. A rádióban – a magyarokat megsegítendő – közzé teszik a véradásra buzdító felhívást. Több ezer embernek köszönhetően majdnem 800 liter vért sikerül küldeni, ezen felül gyógyszer- és élelmiszeradományt is. Lengyelország szerte a magyaroknak segítséget nyújtó bizottságok jönnek létre, és szolidaritási tüntetésekre is sor kerül. A lengyel sajtó nyíltan tudósít a Duna menti eseményekről, amit a lengyel társadalomnak szánt figyelemzettségként is lehet értelmezni: milyen következményekkel jár az indulatok szítása.

Varsó, 1956
októbere. Stefan
Wyszyński
bíboros a házi
őrizetből való
kiszabadulása
után.

Budapest, 1956.
október-november.
Poznań lakóitól
származó vérado-
mány kipakolása.

A Szemtől szemben a magyar tragédiával című lengyel cikkből:
A magyarországi események valamennyi jóérezésű ember lelkiismeretét felrázzák Lengyelországban. A napok óta tartó testvér-gyilkos harc és az azzal járó súlyos áldozatok a mi országunkra is a gyász árnyékát vetették. Sokan közülünk felteszik a drámai kérdést: hogy történhetett, hogy a népi hatalom fennállása alatt a magyar nép nem kis része fegyveresen lép fel e hatalom ellen? [...]

A konzervatív, sztálinista elemek a vezetőségben szó szerint az utolsó pillanatig fékeztek a demokratizáció folyamatát. A békésen tüntető budapesti fiatalokhoz, akik a lengyelországi átalakulások iránt szolidaritásukat fejezték ki és hasonló követelésekkel léptek fel Magyarország viszonyában, az egykori első titkár, Gerő Ernő kemény és nem megfelelő szavakat intézett, állítólagos „reakciósággal” vádolva a tüntetőket.

Varsó, október 28.

→ *W obliczu tragedii węgierskiej*, „Trybuna Ludu”, 301. sz., 1956. október 28.

Október 29

Lengyelország. A LEMP Központi Bizottsága – a magyar sajtóban közölt – felhívásban fordul a magyarokhoz. A felhívást jegyző Gomułka és Cyrankiewicz kritikával illeti Gerőt, támogatja Nagy Imrét és többek között a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonását.

A LEMP KB felhívása a magyar nemzethez:

Magyar testvérek! Ti is, mi is ugyanazon az oldalon állunk – a szabadság és a szocializmus oldalán. [...] Legyen úrrá a béke Magyarországon, a béke és a nép egysége, amely annyira szükséges számotokra, hogy megvalósíthatóak a demokratizálás, a haladás és a szocializmus széleskörű programját, amelyet nemzeti kormányotok kitzűzött.

Varsó, október 29.

→ „Szabad Nép”, 1956. október 29.

Október 30.

Magyarország. 7 óra 20 perckor a Honvédelmi Minisztérium közli, hogy folyik a szovjet erők kivonása Budapestről. Új kor-

mány alakul, amelyben a kommunistákon kívül más, az elmúlt napokban újjászülető pártok képviselői is helyet kapnak. Magyarországon *de facto* helyreáll a többpártrendszer. A felkelők megostromolják a budapesti pártbizottság székházát, és az épületben tartózkodó ávosok közül többet meggyilkolnak. A széles körben gyűlölt funkcionáriusok ellen elkövetett lincselésekre nemcsak Budapesten, de több más városban is sor kerül. Kiszabadul Mindszenty József hercegprímás, akit 1948-ban börtönöztek be, majd ítélték életfogytiglani börtönbüntetésre. A börtönöket több ezer politikai elítélt is elhagyja.

Budapest, 1956.
október 30.
Mindszenty
József bíboros
Pálinkás-Pal-
lavicini Antal
őrnaggyal, a rét-
sági forradalmi
katonai tanács
elnökével.

KEystone / PAP

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

Csics Gyula, tanuló:

A felkelők két ávost felakasztottak lábuknál fogva egy fára. Az egyik rendőrruhában, a másik pedig magyar páncélösezredes ruhában volt. [...] Mindkettőjüknek kokárda volt a gomblyukában, azért, hogy megtévesszék a felkelőket [...].

Este a rádió már Szabad Kossuth-rádió néven jelentkezett, és bementa, hogy megalakult a nemzetőrség, Mindszentyt kiszabadították.

Budapest, október 30.

→ Csics Gyula, *Magyar forradalom*. 1956. Napló, 1956-os Intézet, Budapest, 2006.

Andrzej Kijowski:

Ma este hírek a harcok újabb kiéleződéséről és szovjet erősítés kivéteyléséről. Meglátjuk, ez nagyon rosszul is végződhet. Vagy nagyon jól. Lehetséges, hogy a lengyel és a magyar forradalom az az ár, amelynek megfizetésével a háború elkerülhető... Az oroszok végre megbizonyosodnak arról, hogy teljesen egyedül vannak. És hogyan tovább? A Szovjetunióban vagy a konzervatív szárny jut szóhoz Molotovval az élen, és akkor semmi jóra nem lehet számítani – beleértve azt is, hogy ránk tör a Hadsereg –, vagy a liberális szárny jut szóhoz Georgij Malenkovval – és akkor talán jobb lesz. [...]

A városban az emberek magyar rozettával a hajtókéjükön járnak, az egyetem előtt gyűjtés gyógyszeradományokra, magyar zászlók, a KMA [Képzőművészeti Akadémia] hallgatói által rajzolt plakátok. A Jeruzalimski sugárút és a Nowy Świat sarkán az utcai lámpán magyar lobogó és plakát: lánc vérfolttal megszakítva.

Varsó, október 30.

→ Andrzej Kijowski, *Dziennik 1955–1969* [Napló 1955–1969], Kraków, 1998.

Lengyelország. Gomulka találkozik a katolikus értelmiség képviselőivel. Döntés születik a „Tygodnik Powszechny” törvényes szerkesztőségének helyreállításáról, amelyet 1953-ban cseréltek le Bolesław Piasecki körére. Az első titkár engedélyt ad a „Znak” című katolikus havilap megjelenítésére is.

Jerzy Zawieyski, a Haladó Katolikus Értelmiség Országos Klubjának elnöke:

[Gomulka] lengyelként beszélt hozzánk, nem pedig mint pártember. Elsőként a Szovjetunióról azt mondta, hogy a legfontosabb, hogy megszabadultunk ettől a befolyástól, és végre magunk kormányozhatjuk a saját országunkat. De ez nem jelenti azt, hogy a veszély elmúlt. Ezért bármilyen szovjetellenes fellépés voltaképpen Lengyelország ellen irányuló fellépés. Kifejezésre juttatta féltelmét, hogy a katolikus fiatalok nem tud uralkodni magán és a gyűléseken provokatív követelésekkel lép fel [...]. Azt kérte, hogy segítsük a kormányt a beláthatatlan következményekkel járó fellépések enyhítésében és lecsillapításában. Elismeréssel üdvözölte az együttműködésre való készségünket Lengyelország újjáépítését illetően és hangsúlyozta, hogy rendkívül fontos neki a katolikus társadalom illetén együttműködése.

Varsó, október 30.

→ Jerzy Zawieyski, *Dziennik* [Naplók], 1. kötet, Warszawa, 2011.

Budapest, 1956 októbere. Brutálisan kivégzett ávós holtteste.

Budapest, 1956.
október-november. Szovjet
propaganda-
anyagok meg-
semmisítése.

November 1.

Magyarország. Nagy Imre bejelenti Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből, és kinyilvánítja az ország semlegességét; ennek biztosítása érdekében az ENSZ-hez fordul. 22 óra körül a rádió Kádár János beszédét sugározza. Ekkor Kádár már nem tartózkodik a fővárosban – titokban a Szovjetunióba utazik, ahol megegyezik a szovjet vezetőkkel egy új magyar kormány felállításáról. Nyikita Hruscsov a következő napokban tájékoztatja a Varsói Szerződés államainak vezetőit a döntésről, mely szerint fegyveres erővel verik le a magyar forradalmat.

Kádár János rádióbeszédéből:

Magyar munkások! Parasztok! Értelmiségiek! [...]

Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. Bátran elmondhatjuk: ennek a felkelésnek eszmei és szervezeti vezetői, előkészítői a ti soraitokból kerültek ki. [...]

Őszintén beszélünk hozzátok. A nép felkelése válaszút elé érkezett. Vagy lesz elég ereje a magyar demokratikus pártoknak vívmányaik megszilárdítására, vagy szembekerülünk a nyílt ellenforradalommal.

Budapest, november 1.

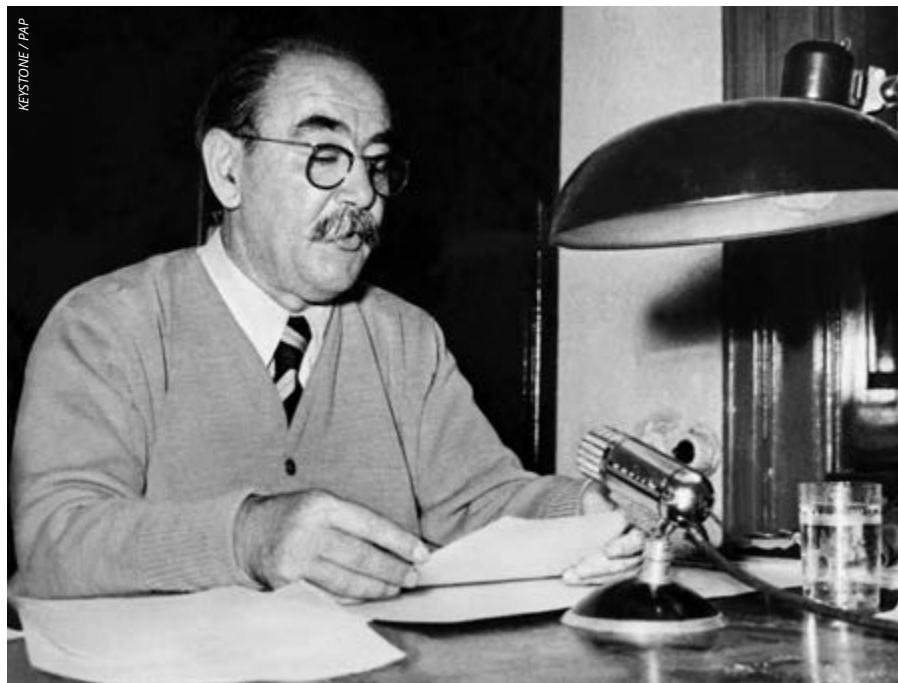
→ „Népszabadság”, 1956. november 2. (Kötetben: *Egy népfelkelés dokumentumaiból*, 1956, vál. Korányi G. Tamás, Budapest, 1989.)

November 2.

Lengyelország. A LEMP KB Politikai Bizottsága felhívást ad ki, melyben kritikával illeti a szovjet beavatkozást Magyarországon, rámutatva, hogy a válságot csak maguk a magyarok oldhatják meg. A lengyel társadalomhoz csillapító szándékkal felhívásokat intéznek.

Jan Józef Szczepański:

Pánikhangulat. A rádióban reggel félóránként sugározták a KB nyugalomra intő felhívását. Az emberek felvásárolták az élelmiszereket. A boltok előtt sorok. Magyarországon hullanak a kommunisták – úgy tűnik, arrafelé az események irányítása teljesen kicsúszott a hatalom kezéből. [...]

Az ENSZ minden tekintélyét elvesztette. Érezni lehet e csupasz politikai durvaság ocsmányságát, mint az áporodott levegőt. Nincs hová fordulni.

Krakkó, november 2.

→ Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956* [Napló 1945–1956], 1. kötet, Kraków, 2009.

November 3.

Magyarország / Szovjetunió. A szovjetek a tököli főparancsnokságukon a szovjet csapatok kivonásáról tárgyalni érkező magyar küldöttséget, élén a honvédelmi miniszterrel, Maléter Pállal, letartóztatják. Moszkvában, az SZKP KB Elnökségének ülésén döntenek a Kádár János és Münnich Ferenc vezette ellenkormány létrehozásáról.

Budapest, 1956. november 1. Nagy Imre kinyilvánítja Magyarország semlegességét.

Mindszenty József bíboros rádióbeszédéből:

Egész helyzetünket azonban az dönti el, hogy a 200 milliós orosz birodalomnak mi a szándéka a határainkon belül lévő katonai erejével. Rádiójelentések adták hírül, hogy ez a fegyveres erő növekszik. Mi semlegesek vagyunk, mi az orosz birodalomnak nem adunk okot a vérontásra. [...] Csak ellenséges népre szokott rátrögni a megtámadott másik ország. Mi most nem támadtuk meg Oroszországot! [...]

Tudja meg mindenki az országban, hogy a lefolyt harc nem forradalom volt, hanem szabadságharc. [...] Új, visszaélésmentes választás szükséges, amelyben minden párt indulhat. A választás történjék nemzetközi ellenőrzés mellett.

Budapest, november 3.

➔ Mindszenty József, *Emlékirataim*, Toronto, 1974. (Megjelent még: *Egy népfelkelés dokumentumaiból*. 1956, vál. Korányi G. Tamás, Budapest, 1989.)

November 4.

Magyarország. Megkezdődik a második szovjet intervenció. Az elsőhöz hasonlóan a felkelők – több mint tízezer fős létszámban – ezúttal is fegyveres ellenállást fejtenek ki Budapesten. 5 óra 20 perckor a rádió először sugározza Nagy Imre nyilatkozatát, amelyet később többször megismételnek angol, francia, német, orosz, cseh és lengyel nyelven. A miniszterelnök legközelebbi munkatársaival a jugoszláv nagykövetségen talál menedékre.

Nagy Imre Kossuth Rádió által sugárzott beszéde:

Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.

Budapest, november 4.

➔ Nagy Imre felhívása az ENSZ főttkárához, Magyar Távirati Iroda, <http://1956.mti.hu/pages/Audio.aspx> [Hozzáférés: 2017.07.11.]

Csongvai Olaf, egyetemi hallgató:

Én egy irodában, egy íróasztalon aludtam a Tűzoltó utcában november 4-én. Bejöttek a srácok reggel, mondván, hogy itt vannak

az oroszok. Emlékszem, az első gondolatom az volt, hogy a fene vigye őket, nem tudtak várni egy-két, néhány órát? Olyan jól aludtam. [...] Fölvettük a fegyvert. [...]

A Berzenczey utcában egyszer csak feltűnt egy szovjet gyalogos-egység. Borzalmas volt. S akkor elkezdtem lőni feljűk, de ezek meg sem gyorsították a tempót, éppoly nyugodtan jöttek tovább felénk. Rettenetes érzés volt. Ezeknek nincsen halálfélelmük? Úgy meg voltak nevelve, hogy lőttem rájuk, és nem is feküdtek le, jöttek tovább egyenesen. Én akkor elkezdtem félni. Mert attól nem féltem, hogy bevetettek ellenünk tankokat. Mikor tankokkal lövöldöztek, nem volt veszélyérzetem. De a gyalogosok... A vérengzéstől féltem, attól, hogy itt kölcsönösen vérengzések lesznek.

Budapest, november 4.

→ Csongvai Per Olaf-interjú. Készítette Eörsi László 1992-ben. OSZK – 1956-os Intézet Oral History Archivum, 420. sz.

Leszek Dzięciel, etnográfus:

Még az ostoba krakkói sajtóban is együttérzéssel teli cikkek jelentek meg, bár már itt-ott hallani lehetett az óva intő hangvételt: meglátjátok, hová vezet a mértéktartás és a józan ész hiánya! Az aggodalom, hogy Moszkva valamilyen ürüggyel nálunk is beavatkozik, csak egy tetszőleges gesztusra, szóra, fellépésre vár.

Krakkó, november 4.

→ Leszek Dzięciel, *Swoboda na smyczy. Wspomnienia 1946–1956* [Szabadság pórázon. Emlékezések 1946–1956], Kraków, 1996.

A Forradalmi Egyetemi Bizottság felhívásából:

Nem akarjuk, hogy mi is a magyar testvéreink sorsára jussunk. Az országban és azon kívül is vannak erők, amelyek bármelyik pillanatban képesek összezúzni a forradalmunkat. Az is bizonyos, hogy határaink mentén katonai erők sorakoznak. A józan ész nem engedí meg, hogy ürügyet szolgáltatassunk arra, hogy harcba lépjenek.

Krakkó, november 4–5.

→ Andrzej Bratkowski, *W Budapeszcze ktoś bliski potrzebował pomocy* [Valaki közelinek Budapesten segítségre volt szüksége]. Közli: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* [1956 októbere. Az első repedés a rendszeren. Lázdadás, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

Lengyelország. A pártaktíva értekezlete. Felszólalásában Gomulka megerősíti, hogy a LEMP aktivistáit nem fogják elszámoltatni korábbi tevékenységükért, csak a jelenlegi magatartásukért. Ily

MARIO DE BASI / LEBMAGE / EAST NEWS

Budapest, 1956
novembere. Fel-
kelők által tetten
ért átvós.

módon számos funkcionárius félelmét, hogy a demokratizálás az apparátus pozíciójának meggyengüléséhez vezet, eloszlatja.

Jan Józef Szczepański:

Varsóban nehezen elviselhető a feszültség. Voltaképpen mindenki fel van készülve a legrosszabbra, [ami] bármelyik pillanatban [bekövetkezhet]. Az ideológiai álarcok megszűntek kötelező érvényűek lenni. Mindenki jól tudja, hogy csak egy veszély létezik, de az halálos. [...] Borzasztó érzés, hogy a sorsunk felfegyverzett őrütek kezében van.

Egyelőre annál inkább érezni a Nyugat civilizációs köréhez való pillanatnyi visszatérést. Legalább annyit, hogy ki lehet fejezni a valódi gondolatokat, hogy azok nem válnak agyagmasszává, amely tetszés szerint formálható. Egyetemisták magyar zászlócskával a hajtókájukon – az erkölcsi vélemény kinyilvánításának e szerény módja a különbség teljes mélységéről beszél.

Varsó, november 4.

→ Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956* [Napló 1945–1956], 1. kötet, Kraków, 2009.

„A radomi névtelen” leveléből:

Talán már mindenkiben lecsillapodott az októberi lengyel forradalom láza. Jelenleg már mindenre józanul tekintünk. És mi derül ki? Ahogy azelőtt egy lereszelt vagonban üldögéltünk, fuldokolva Moszkva levegőjétől – úgy vagyunk most is. Azt mondanám, hogy sikerült kivernünk egy deszkadarabot, amelyen beáramlik egy kis friss levegő. Azok, akik nem látták, de megérezték, kiáltozni kezdtek: hurrá! Azt hitték, hogy az egész ajtót kitérták – és szabad a bejárás. Rövidesen meggyőződtek róla, hogy csak egy apró kivet deszkáról van szó, és minden ugyanúgy van, ahogy volt, továbbra is a vagonban kell állni. Azok, akik távolabb álltak, feleslegesen csaptak lármát. [...]

Hol vannak ezek a változások? [...] Tüzetesen körülnézek, hallgatok, olvasok és voltaképpen – minnek örülünk?

Radom

→ *Księga listów PRL-u* [A PRL leveleinek nagy könyve], 2. kötet, vál. és szerk. Grzegorz Soltysiak, Warszawa, 2005.

November 7.

Magyarország. Hajnalban szovjet katonai gépjárműveken Kádárt és ellenkormányát a Parlamentbe viszik. Délután Kádár ellenkormányára leteszi az esküt, annak ellenére, hogy Nagy Imre törvényes kormánya nem mondott le. Visszaállítják az október 23-a előtti államigazgatást.

Csics Gyula:

A mai nap lett volna a 12-ik születésnapom. Ma nem lehetett megtartani a születésnapot, mert ma is lövöldöztek, ha nem is annyira, de még távolról is hallatszott lövés. [...] Alighogy átjöttem az utcán, 6 tank jött végig az utcán. Az egyik a házunk előtt állt meg és lőtt. Erre a ház több ablaka kitört.

Délután óriási harc kezdődött. Az ágyúk folyton szóltak. Egyszer csak a ház lakói között az a hír terjedt el, hogy kigyulladt a

OROSZOK
HAZA!!

ПОШЛИ

ДОМОЙ!!

Budapest, 1956
novembere.
— Utcái barikád.

Corvin. *A házban minden vödört, teknőt gyorsan megtöltöttek vízzel, azért, hogy ha a házra átharapózik a tűz, el tudják oltani.*

Budapest, november 7.

→ Csics Gyula, *Magyar forradalom. 1956. Napló*, 1956-os Intézet, Budapest, 2006.

Georgij Zsukov, a Szovjetunió honvédelmi miniszterének jelentéséből:

November 9-én csapataink folytatták a kisebb felkelő csoportok felszámolását, lefegyverezték a magyar hadsereg volt katonáit, valamint fegyvereket gyűjtöttek be a helyi lakosságtól. [...] A politikai helyzet az országban tovább javul. Egyes helyeken azonban az ellenséges elemek még mindig igyekeznek megakadályozni a rend helyreállítását és az élet normalizálását az országban. Továbbra is bonyolult a helyzet Budapesten, ahol a lakosság hiányt szenved élelmiszerekben és tüzelőanyagban. Kádár János kormánya a szovjet alakulatok parancsnokságával közösen intézkedéseket tesz Budapest lakosságának élelmiszerral való ellátására.

Budapest, november 10.

→ A „Jelcin-dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*, szerk. Gál Éva és mások, Budapest, 1993.

Jarosław Iwaszkiewicz:

Nagy és tragikus napok élménye, emberi aljasság és hősiesség. De mindenekelőtt csalódás, a világ erőinek valamennyi nagy jelszava hazugságnak bizonyult. Megittasulva a saját erejüktől, nem voltak tekintettel semmire – és csak ezek a szegény és kis államok, apró nemzetek igyekeznek joggal helyettesíteni az erőt. És mindig ezért ütik őket. Szerencsétlen Magyarország, nem csak hogy borzasztóan szerencsétlen, de le van köpve, le van hordva, meg van szegényítve. Szegény emberek, akik már nem bírták tovább. [...] És sehonnan semmi – csak erő, erőszak, csak mohóság, csak az ember szenvedésre ítélése.

Stawisko, november 10.

→ Jarosław Iwaszkiewicz, *Dzienniki 1956–1963* [Naplók 1956–1963], Warszawa, 2010.

November 11.

Magyarország. A felkelők ellenállásának utolsó gócpontjait is felszámolják Budapesten, a csepeli munkáskerületben.

TISCHLER JÁNOS GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Budapest, 1956
■ novembere.

fellépésekre és bizonyos jellegű zavargásokra még a milícia soriban is sor került. Meg kell lépni, amit meg kell. [...] Nem fogunk valamiféle liberalizmusról tanúbizonyságot tenni.

Varsó

➔ *Fragmnty przemówienia Władysława Gomułki na naradzie I sekretarzy KW PZPR w dniu 23 listopada 1956 w Warszawie [Részletek Władysław Gomułka 1956. november 23-án, a LEMP Vajdasági Bizottságának első titkári értekezletén elhangzott felszólalásából]. Közli: 6 lat temu (Kulisy Polskiego Października) [6 évvel ezelőtt (A Lengyel Október kulisszatitkai)], Biblioteka „Kultury” [A „Kultúra” Könyvtára], 83. kötet, Dokumenty [Dokumentumok], Paryż, 1962.*

Szovjetunió / Lengyelország. Véget ér Gomułka és az új vezetőség képviselőinek látogatása a Szovjetunióban. A látogatás során rendezik a szovjet csapatok lengyelországi tartózkodásának alapelveit, a lengyel szén elszámolásának ügyét, amelyet csökkentett áron adtak el a Szovjetunióknak, és a repatriáció kérdését.

Lengyelország,
Bydgoszcz, 1956.
november 18.
A Szabad Európa
Rádiót zavaró
berendezés 25
méteres felfordí-
tott oszlopa.

November 13.

Lengyelország. Engedve a számos katonai alakulatban megfogalmazott követelésnek, Konstany Rokossowskit, akit az országban a szovjet hatalom képviselőjeként tartanak számon, visszahívják a nemzetvédelmi miniszter pozíciójából.

November 18.

Lengyelország. Miután a milícia megkísérel úrrá lenni a mozi előtt kitört botrányon, utcai zavargások kezdődnek Bydgoszczban. A tüntetők kővel dobálják meg a LEMP Városi Bizottságának épületét, és tönkreteszik a Szabad Európa Rádió adását zavaró berendezést.

Władysław Gomułka pártértekezleten elmondott felszólalásából:

Az ország területén számos ellenséges fellépéssel, ablakok betörésével, sőt párttagok megverésével van dolgunk. Egészségtelen jelenség, hogy az ügyészi hatóságok erre adott válasza gyenge. Most Bydgoszczban voltak fellépések – huligán, provokációs célú

Lengyelország,
Biała Podlaska,
1956. november
18. Virágok
a Moszkvából
hazatérő
Władysław
Gomułkának.

JERZY BARANOWSKI / PAP

Lengyelország,
Terespól, 1956.
november 18.
A Moszkvából
hazatérő lengyel
küldöttség
örömtánc
köszöntése.

Maria Dąbrowska, író:ő:

A moszkvai tárgyalások valószínűleg sikerrel folytak le. [...] Gomułka hazatérése [...] már Terespoltól (a jelenlegi határtól) fogva dialut volt. Tömegek álltak a síneken, még az állomások között is meg-megállítva a vonatot. [...] Ahogy Varsóba értek, a küldöttség szalonkocsija tele volt virágokkal, levelekkel, táviratokkal és Gomułkának felajánlott játékokkal, még plüssmackókkal és babákkal is! Mindenfelé tömegesen énekelték: Sto lat... [Száz évig éljen...]

Varsó, november 20.

- Maria Dąbrowska, *Dzienniki powojenne 1945–1965* [Háború utáni naplók], 3. kötet, Warszawa, 1996.

Władysław Gomułka pártértekezleten elhangzott felszólalásából:

Jelenleg ezt és minden más kérdést felvetettünk a szovjet küldöttség előtt, a szovjet kormány előtt és azt mondták, hogy nem tekintik őket megfelelően elintézettnak. Erre mondtuk – fizessétek vissza az adósságot. [...] Jogunk van nyíltan kiállni a munkásosztály elé, és azt mondani: a mi érdemünk, a miénk – senki másé, senki más nem intézte volna ezt el. Egyidejűleg, elvtársak, meg kell mondani, hogy más megoldás, más lehetőség, az országban lévő politikai helyzetet alakító más program annál, mint amit a pártunk meghirdetett, nincsen és talán nem is lehet.

Varsó

- *Fragmety przemówienia Władysława Gomułki na nardzie I sekretarza KW PZPR w dniu 23 listopada 1956 w Warszawie* [Részletek Władysław Gomułka 1956. november 23-án, a LEMP Vajdasági Bizottságának első titkári ülésén elhangzott felszólalásából]. Közli: *6 lat temu (Kulisy Polskiego Października)* [6 évvel ezelőtt (A Lengyel Október kulisszatitkai)], Biblioteka „Kultury” [A „Kultúra” Könyvtára], 83. kötet, Dokumenty [Dokumentumok], Paryz, 1962.

November 19.

Lengyelország. A Szejm határozatot hoz a munkástanácsokról. Az elképzelés szerint a tanácsok széles jogkörrel rendelkeznek. A határozat pontjai kísérletet jelentenek a munkás önkormányzatok feltételeinek összeegyeztetésére a központosított tervezés követelményeivel.

Lechosław Goździk:

Amit akartunk, azokból a jelszavakból következett, amelyeket a masgasba emeltünk. A legfontosabb kérdés Lengyelország szuverenitá-

sa volt. A másik fontos kérdés az volt, hogy szerettünk volna a magunk urai lenni, innen jöttek a munkástanácsok. A VIII. Plénum után úgy nőttek ki a földből országszerte, mint a gombák. A telefonvonalak égtek, a küldöttségek egymásnak adták a kilincset, nem tudtunk a végére érni, hogy megosszunk az emberekkel minden információt. [...] Ezenkívül a hatóságot nem érdekelte a munkástanácsok propagálása. [...] Mert közvetlen szavazásnál, ha a munkástanácsot titkos szavazással választják, mindenki úgy szavaz, ahogy gondolja...

Varsó

- Lechosław Goździk, *Byliśmy u siebie w domu* [Nálunk otthon voltunk]. Közli: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* [1956 októbere. Az első repedés a rendszeren. Lázadás, fiatalság, józan ész], szerk. Stefan Bratkowski, Warszawa, 1996.

November 21.

Lengyelország. A Bydgoszczban történtek hatására a hatóságok döntést hoznak a nyugati rádióadók – köztük a Szabad Európa Rádió – zavarásának megszüntetéséről Lengyelország területén.

Jan Nowak-Jeziorański:

A SZER lengyel adásait Csehszlovákia és a Szovjetunió területéről zavarták. [...] Természetesen nehéz volt megállapítani, hogy ez a zavarás öntetlenül nyújtott „baráti segítség” volt-e, vagy ezt is a Lengyel Népköztársaság kincstárából fizették.

München, november 21.

- Jan Nowak-Jeziorański, *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956* [Éteri háború. Visszaemlékezések 1948–1956], 1. kötet, Kraków, 1991.

Propagandaplakát. „Itt a Szabad Európa Rádió beszél” – „Tökfilkó, mit hallgat ilyen derűs ábrázattal. Kinek segít? A halálos ellenségnek”.

MARIO DE BIASI / MONDADORI PORTFOLIO VIA GETTY IMAGES

November 22.

Magyarország. Annak ellenére, hogy Kádár biztosítékot adott a Jugoszláviába való biztonságos távozásra, Nagy Imrét a jugoszláv nagykövetség elhagyása után letartóztatják és Romániába szállítják.

Jan Józef Szczepański:

A „Przekrój” szerkesztőségében a külföldi lapok stócait nézegettem a magyarországi fotókkal. Ijesztő. Rengeteg jelenet, mely az ávósok feletti önbíráskodást ábrázolja. Az embereket szó szerint eltorzítja a gyűlölet, amelyet éveken át szítottak. [...] A legfélelmetesebb a terror végzetes ördögi köre, ami továbbra is létezik.

Krakkó, november 23.

→ Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956* [Napló 1945–1956], 1. kötet, Kraków, 2009.

Jerzy Stempowski a Jerzy Giedroychoz írott levelében:

Úgy tűnik, hogy a magyarok és a lengyelek – egyaránt viharos – sorsa közötti különbség abból fakad, hogy Lengyelországban a párt kissé szélesebb alappal rendelkezett és úrrá tudott lenni a helyzeten, míg Magyarországon a kezdeményezést rögtön a nép, vagyis az antikommunisták vették át, akik nem igazodtak el a voltaképpeni helyzetben. Maga Nagy Imre is számított valamilyen segítségre vagy bomlasztásra a Nyugat részéről. A tragikus kérdés: „Mit csinál az ENSZ?”, folyamatosan vissza-visszatért az ostrom alatt álló budapesti Parlamentből Bécsbe továbbított hírek között, és aztán ismétlődött a felkelők kezén lévő rádióadók hullámhosszán.

A Corrierében [Corriere della Sera] olvastam néhány nappal ezelőtt az [USA elnöke, Dwight] Eisenhower elleni vádiratot, amely idézte a „liberation”-ról [ang. 'felszabadításról'] szóló beszédeit az első választási kampányból. Ezeknek az ígéreteknek a címzettjei elsősorban a lengyelek voltak, akiknek a szavazata volt a tét, mégis egyetlen lengyel sem adott hitelt azoknak. Miért vették komolyan a magyarok?

Bern, november 23.

→ Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski, *Listy 1946–1969* [Levellek 1946–1969], 1. rész, Warszawa, 1998.

Budapest, 1956
novembere. Fel-
kelők vonsozlják
egy ávós testét.

November 29.

NDK. A hatóságok visszaállítják a szovjet blokkba tartozó országok, köztük Lengyelország állampolgárainak – az év elején feloldott – vízumkötelezettségét. Ellenforradalmi összeesküvés vádjával letartóztatják a kommunista rendszerrel szemben egyre kritikusabb újságíró és filozófus, Wolfgang Harichet.

A felforgató csoport felszámolása című cikkből:

Az NDK Legfőbb Ügyészségének 1956. november 29-ei nyilatkozata értelmében, az NDK Legfőbb Ügyészségének megbízásából letartóztatták azon személyek csoportját, akik – a nyugati különleges szervekkel együttműködve – megkísérelték felforgatni és megsemmisíteni a Német Demokratikus Köztársaság alkotmányos rendjét. Ennek az államellenes csoportnak a vezetője egy bizonyos Dr. Wolfgang Harich volt, aki az Aufbau Kiadónál áll alkalmazásban mint szerkesztő, Berlin demokratikus szektorában. [...] A vádlottak kivétel nélkül a munkásosztálytól és a szocializmustól idegenkedők sorából kerültek ki. Az illető felforgató csoport politikai célja a kapitalista rend visszaállítása volt az NDK-ban.

Berlin, november 25.

→ Staatsfeindliche Gruppe unschädlich gemacht, „Neues Deutschland“, 1956. december 1.

November–december

Lengyelország. Fokozott iramban zajlik a mezőgazdasági termelőszövetkezetek – gyakran viharos – felbomlása, meg sem várva az erről szóló határozatokat. Számuk a VIII. Plénumtól számított fél év alatt több mint 10 ezerről kb. 1800-ra apad. Egyidejűleg folyik a lengyelek repatriációja a Szovjetunióból – az év végéig 16 ezer személy érkezik az országba. Ugyancsak tart a káderek mozgása is – a vajdasági első titkárok nagy részének helyébe újak lépnek, a pártapparátusban és a belügyminisztériumban létszámcsökkenés következik be.

Jerzy Giedroyc a Jerzy Stempowskihoz írott levelében:

Gomułka személyi diktatúrájának időszakába lépünk. Gomułka a gyakorlatban maga alá gyűrte a kommunista pártot. [...] A je-

lenlegi helyzet legnagyobb pozitívuma a körülmények kivételes összejátéksága, nevezetesen: Gomułka, Wyszyński és Cyrankiewicz hármasa. Ez jó csapatnak tűnik. Az emigráció (a politikai csoportokra gondolok) teljes mértékben vesztesre áll és ma semmi esélye sincs. Wyszyński nem akar keresztény politikai szervezetet.

Maisons-Laffitte, november 25.

→ Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski, *Listy 1946–1969* [Levelek 1946–1969], 1. rész, Warszawa, 1998.

NDK, 1956.
Wolfgang Harich
vita közben.

ULLSTEIN BILD VIA GETTY IMAGES

Salgótarján,
1956 ősze. Egy
szovjet emlékmű
ledöntése.

/ December 2.

Lengyelország. Véget ér a Lengyel Írók Szövetségének kongresszusa. Az elnöki posztra Antoni Słonimskit nevezik ki.

Mieczysław Jastrun:

A kongresszus végén úgy esett, hogy Dąbrowskával és Zawiewskivel együtt mentük kiküldetésben a KB-hez a bécsi emigrációban tartózkodó magyar írók levele ügyében. Maga Gomułka fogadott minket. [...] Két szembenálló tömbről beszél, értésünkre adja, hogy a Nyugat szabad kezet adott a szovjeteknek a szerződések által szabott határokon belül.

Varsó, december 4.

➔ Mieczysław Jastrun, *Dziennik 1955–1981* [Napló 1955–1981], Kraków, 2002.

/ December 8.

Magyarország. Salgótarjánban a karhatalmi erők megtámadják a bányászokat, akik a helyi munkástanács tagjait ért megtorlások ellen tüntetnek. Legalább 46-an életüket veszítik.

/ December 10.

Lengyelország. A cserkész aktivisták országos értekezlete döntést hoz a Lengyel Cserkészszövetség újjáélesztéséről. A Cserkésztanács elnökévé Aleksander Kamińskit választják, aki a német megszállás alatt a földalatti Szürke Sereg egyik parancsnoka volt.

Zofia Zakrzewska, a Lengyel Cserkészszövetség vezető tisztje, az értekezleten zajló vitában:

A cserkészek munkájában a változás annál mélyebb lesz, minél élesebb lesz azon hibák kritikája – sokunk számára a saját hibáinké –, amelyeket az utóbbi években a cserkészlet terén elkövettek. [...] A XX. Kongresszus megmutatta számunkra, nevelők számára kudarcaink és ifjúsági munkánk balsikereinek okait, reflektorfénybe állította azt, ami korábban nem rajzolódtott ki elég élesen számunkra. Megmutatta, hogy nem lehet hazugságban nevelni.

Lódz, december 10.

➔ *Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. Uchwały, referaty, głosy w dyskusji* [Cserkészek Országos Értekezlete Lódz-ban. Határozatok, beszédek, hozzászólások, viták], Warszawa, 1957.

Aleksander Kamiński az Antoni Wasilewski grafikusművészhez, tárcaíróhoz írott levelében:

A cserkészlet nem szolgálhat alapjául az ifjúság egyetlen, politikai szervezetének; ellenkezőleg – a cserkészlet az egész nemzetre kiterjedő szervezet, amelynek a jövőben készletét kell ébresztenie valamennyi törvényes ifjúsági, politikai és világnézeti szervezetben való részvételre szerte az országban. A cserkészletnek, államunkhoz hasonlóan, el kellene ismernie a LEMP vezető szerepét az állam[igazgatás]ban, a saját nevelő munkájában pedig törekednie kell arra, hogy az ifjúságot bekapcsolja azokba az erőfeszítésekbe, amelyeket a szocializmus felé menetelés lengyel útja követel, amelynek nélkülözhetetlen elemeit a demokratizáció és a nemzeti szuverenitás képezik.

Lódz

➔ Krzysztof Persak, *Listy Aleksandra Kamińskiego do Antoniego Wasilewskiego z lat 1956–1958* [Aleksander Kamiński levelei Antoni Wasilewskéhoz, 1956–1958], „Więź”, 8. sz., 1994.

Lengyelország,
Lódz, 1956.
december 8–10.
A Cserkészek
Országos Kongresszusa.

Lengyelország. Miután a milícia fellép egy ittas férfival szemben, Szczezinben zavargások kezdődnek. A tüntetők megtámadják a polgárőrség parancsnokságát, és tönkreteszik a Szovjetunió konzulátusát.

Zygmunt Mycielski:

Lengyelországban nő az elégedetlenség, a munkástanácsok egyre örültebb határozatokat hoznak. Az egyetemisták is, szolidarizálva a magyarok hősi és kétségbeejtő ellenállásával. Egyre inkább szaporodnak nálunk az anarchia tünetei. Támadások a Polgárőrség ellen, a pártgyűlésekre, a Néppárt színe alatt betörnek a parasztok, egy s másol baltákkal. Szczezinben tüntettek, még a szovjet konzulátus ablakát is kiverték. A terrorra, félelemre, a hátszági szovjet szuronyokra és az „állambiztonsági szervekre” támaszkodó nagy tekintélyek köddé váltak. A milíciának, a hadseregnek, a pártnak – semmi jelentősége. A választási propaganda kaotikus formát ölt. A „sztálinisták” vagy egérlyukba bújtak, vagy hangosan kiáltoznak, a „fogd meg a tolvajt” alapelvének jegyében, vagy maguk provokálnak botrányt [...].

Az ország sötét, semmi sem illik össze, semmi sem működik, minden elromlik vagy nincsen. Az idők szemétdombja, az időké, amelyeknek értékei és vívmányai éppen a precizitáson, a ragyogáson, a gyorsaságon és a pontosságon nyugszanak. De nem nálunk. Idáig nem érnek el.

Varsó, december 14.

→ Zygmunt Mycielski, *Dziennik 1950–1959* [Napló 1950–1959], Warszawa, 1999.

December 11.

Magyarország. Megkezdik működésüket a különleges bíróságok, amelyek a rögtönbíráskodásról szóló határozat szellemében hozák az ítéleteket. A szovjet beavatkozást követő hetekben mintegy 200 ezer magyar hagyja el az országot az ausztriai és a jugoszláv határon keresztül. A harcokban mintegy 2700 magyar, míg a Szovjet Hadseregből mintegy 700 katona veszti életét. 22 ezer személyt ítélnék el, akik közül legalább 350-et kivégeznek.

1956/28. törvényerejű rendelet a rögtönbíráskodás elrendeléséről:

Népköztársaságunk ellenségei fegyverek birtokában gyilkosságok elkövetésétől sem riadnak vissza, és megfélemlítik azokat a becsületes dolgozókat, akik békés alkotómunkájukkal egész népünk érdekeit kívánják szolgálni. A becsületes dolgozók joggal követelnek hathatós intézkedéseket ennek a túrhetetlen állapotnak megszüntetése érdekében. [...]

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa a rögtönbíráskodást [...] az alábbi bűntettek tekintetében elrendeli: gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás (fosztogatás), közérdekű üzemek vagy a közönség életszükségletének ellátására szolgáló üzemek szándékos megrongálásával elkövetett bűntett [...], ezeknek a bűntetteknek a kísérlete, lőfegyver, lőszer, robbanószer, illetőleg robbanóanyag engedély nélküli tartása.

Budapest, december 11.

→ *Törvények és rendeletek, 1956.* Közli: *Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956,* vál. Korányi G. Tamás, Budapest, 1989.

Illegális
röpcédula.

Lengyelország. Az egész országban zajlanak a politikai üldözés áldozatainak rehabilitációs eljárásai, többek között Kazimierz Moczarski tárgyalása. Ennek eredményeképpen Moczarskit tisztázzák minden hamis vád alól (németekkel való kollaboráció a háború alatt a kommunista összeesküvés felszámolása céljából), amelyek miatt 1952-ben halálra ítélték.

Jerzy Stempowski a Jerzy Giedroychhoz írott levelében:

Ott [Varsóban] egyébként elveszítik a fejüket. A helyzet bizonytalan-sága, la grande paura [olasz, „nagy félelem”] nem engedi meg senki számára, hogy olyasmire összpontosítson, ami túllép a mindennapi katasztrófa határain. Ezt könnyedén el tudom magamnak képzelni. Éppen a Corriere-ben olvasom [Corriere della Sera], hogy még a Free Europe és a Voice of America rádió is azt a megbízást kapta, hogy nyugtassa le Kelet-Európa népeit, és azt ajánlja nekik, hogy legyenek türelmesek és tartsák magukat távol mindenfajta szovjetellenes tüntetéstől.

Bern, december 17.

- Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski, *Listy 1946–1969* [Levelek 1946–1969], 1. rész, Warszawa, 1998.

Mieczysław Jastrun:

Félelem a néptől. Íme ez a modern kommunizmus. A kommunisták nem képesek az erőszak kategóriáin kívüli gondolkodásra. Éppen ezt hívják „a proletariátus diktatúrájának”. [...] A fejlődésbe és az új rend megszlárdulásába vetett hitetlenség annyira eluralkodott Lengyelországban, hogy a reménykedéssel magam is hiszékeny gyerekek tűnök.

Varsó, december 21.

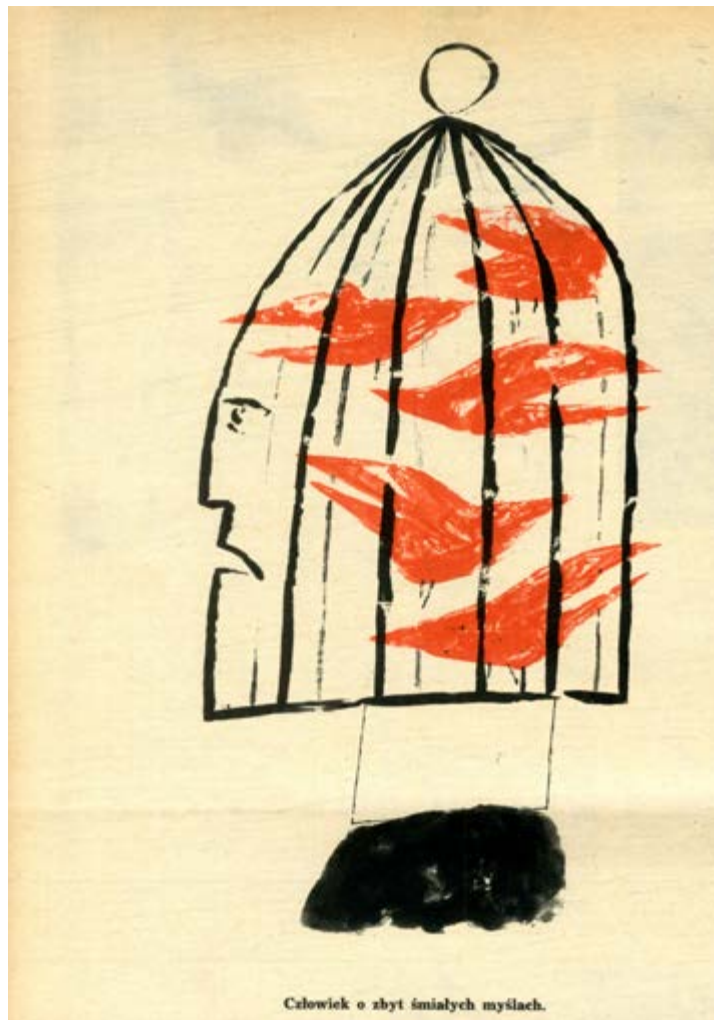
- Mieczysław Jastrun, *Dziennik 1955–1981* [Napló 1955–1981], Kraków, 2002.

Leszek Dzięgiel:

1956-ban azon rendszer fennállásának újabb fázisába léptünk, amelyet a háború után kényszerítettek ránk. A propaganda új retorikája gyorsan megszilárdult. A korábbiaktól eltérő, politikai és ideológiai korrektséggel tüntető gesztusok és varázsigeik. A meggyőzés, az utalások, a kitérés más formái. A póráz, amelyet évekig rángattak, csak egy pillanatra csúszott ki az opricsnyikek kezéből. A következő pillanatban azonban már erősen fogták, bár igaz, a szíjnak most jóval hosszabbnak kell lennie, mint régebben.

Krakkó

- Leszek Dzięgiel, *Swoboda na smyczy. Wspomnienia 1946–1956* [Szabadság pórázon. Emlékezések 1946–1956], Kraków, 1996.

JAN LENICA / „ŚWIAT”, 1957, 18. SZ.

Człowiek o zbyt śmiałych myślach.

Rajz „Ember túlságosan vakmerő gondolatokkal” címmel.

Budapest, 1956 októ-
bere. A felkelők által
ledöntött Sztálin-szo-
bor egy darabja.

